

Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri: “Terör Psikolojisi“ Neye Yarar?*

Ersin Aslıtürk

Psikoloji disiplini içerisinde yaygın ve en önemli iki varsayım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi psikolojinin bilimsel bir disiplin olduğudur. Bu varsayım psikoloji içerisinde pek mercek altına alınmamış, bu varsayıma dair kimi tartışmalar olsa da etkileri sadece kuramsal-felsefi psikoloji içerisinde çalışan insanlarla sınırlı kalmıştır. Bu varsayımla ilişkili olarak, ikinci varsayım da bilimsel psikolojik bilginin nesnel bir bilgi olduğu, araştırmacıların kendi değer sistemlerinin bu bilgi üzerindeki etkisinin nesnel yöntemler kullanılarak kontrol edilebileceği ve bu anlamda psikolojinin politik-toplumsal düzlemde ideolojik değil tarafsız bir rolü olduğu yönündedir. Bu iki varsayımı incelemek önemlidir; çünkü bu yazıda görüleceği üzere psikoloji kendisini bu yolla insanlara bir bilim alanı olarak sunarken kimi toplumsal eşitsizliklerin ve/veya baskıların büyümesine de neden olmaktadır.

Bu yazı bu iki düşünceyi değerlendirirken önce psikolojinin bilimsel statüsü üzerine gelişen tartışmalara değinmektedir. Bunu yaparken psikolojinin parçalanmışlığına, alt alanlarının karşılaştırılamazlığına, psikoloji içinde doğa bilimlerindeki gibi bir ilerleme olup olmadığı sorusuna ve de psikolojinin bir doğa bilimi olma çabasının doğurduğu sonuçlara odaklanılmıştır. Ayrıca psikolojideki bu iki temel varsayımın disiplin içindeki olumsuz etkilerinden, psikolojik bilginin nasıl toplumsal-politik anlayışlardan etkilendiğini, üretilen bilginin nasıl politik-toplumsal bir fonksiyon kazandığı özetlenmektedir. Alternatif bir yaklaşıma değinildikten sonra, Türkiye’deki durumu değerlendirilmektedir. Türkiye’de son dönemde ortaya çıkan tartışmaların yanında, “barış süreci” üzerine yazılmış bir yazı üzerinden nasıl bilim maskesi altında ideoloji üretildiği ve araştırmacıların nasıl kendi değer perspektiflerini psikolojik olgulara

* **Teşekkürler:** Bu yazıya ayrıntılı ve çok değerli geri bildirimler veren Mehmet Ali Üzelgün’e teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca, yazıyı okuyarak geri bildirim veren Aysel Kayaoğlu, Melek Göregenli, Sertan Batur, Kamuran Kızlak, Serdar M. Değirmencioğlu, Murat Paker, Barış Özgen Şensoy ve ayrıntılı bir redaksiyon yapan Ayça Güler-Edwards’a da teşekkür ediyorum.

aşladıkları incelenmektedir. Yazıda son olarak Türkiye’de psikologların psikolojisine ve sosyolojisine değinilerek, bilim insanların bilimsel-politik zeminlerinin araştırmalarına olan etkisinin farkına varabilmeleri için önerilerde bulunmaktadır.

Psikolojinin Bilimselliği

Psikoloji disiplini içerisindeki çok sayıda kuramcı psikolojinin bilimsel statüsünü henüz kazanamadığını iddia etmektedir. Tartışmalara bakılırsa bunun en büyük nedenlerinden birisi psikolojinin artık *parçalanmışlığa* (fragmentation) ve *hiperuzmanlığa* (hyperspecialization) doğru giden çeşitli alt alanlarının *birleşme* (unification) sorunu yaratmasıdır (örn, Staats, 1999; Yanchar, 2000). Eğer tabiat ve insan doğası bazı temel ve evrensel prensiplerle organize oluyorsa, evren ahenkli bir bütün ise, psikolojinin çeşitli alt alanlarının ortaya koyduğu kuramların da ortak temel prensiplerde birleşmesi ve bir görüş birliğine varılması gerekmez mi? Örneğin; Arthur Staats’a (1999) göre gerekir ama bu psikoloji içerisinde henüz mümkün gibi görünmemektedir. Doktora çalışmasını yapan yeni bir fizikçi için atom, elektron, kütle gibi temel olgularla ilgili olarak tek bir terimle çalışmak mümkündür ve bütün fizikçiler artık “atom” denildiğinde aynı şeyi anlamaktadırlar. Bir kişilik psikoloğu için bu böyle değildir. Kişilik psikologları için 5 faktör kişilik kuramı, bağlanma stilleri, kişisel projeler, kişisel görevler, hayat senaryoları ve hayat hikâyeleri büyük bir tartışma yaratan kavram yığını gibi görünmektedirler (tartışmalar için bkz. Eysenck, 1997; McAdams, 1995; McAdams, & Pals, 2006). Benzer şekilde bir sosyal psikoloğa benlik, benlik algısı, benlik bilinci, öz-güven gibi kavramların ve yeni yeni ortaya çıkan küçük çaplı teorilerin bolluğunda bilim yapmaya çalışmak zor gelebilir ve yeterince sosyal olabilmesi için daha emperyalist bir sosyal psikoloji isteyebilir (Brewer, 2004). Amerikan sosyal psikolojisinin Susan Fiske’si de (2004) sadece sosyal psikoloji içerisinde 600 kadar teorinin olduğunu tahmin etmiş! Bütün psikolojide bulunan irili ufaklı teorilerin bolluğunda, siz hiç fizikte olduğu gibi sağlam, artık tartışılmayan, bütünleyici ve nesnel sosyal psikolojik yasalar ile karşılaştınız mı?

Temel bilimlerde kimi tartışmalar yaşandıktan ve kimi bulgular ışığında bazı sonuçlara-yasalara varıldıktan sonra (örn: DNA’nın yapısının keşfi), bu sonuçlar ve keşiflerle yeni, heyecanlı ve üretken bir araştırma dönemine giriliyor. Psikolojide ise bir büyük tartışma bittikten sonra, o tartışmanın temel konusu unutuluyor, o konudaki araştırmalar bitiyor, yepyeni teorilerle yeni araştırma ve tartışma alanları açılıyor (Hunt, 2005). Kısaca psikolojide popüler olan kuramlar, moda olan araştırma alanları, *cutting-edge* işler bir müddet sonra terk ediliyor. Sonra, bir bütünlük arz etmeksizin yeni kavramlar ve teoriler *icad* ediliyor (invention), bunlar kullanılıyor (use), hatta kimi zaman da kariyer odaklı ve hırslı akademisyenlerin elinde “kör-ampirik atışlar” ile (bkz. Kağıtçıbaşı, 1994) kötüye kullanılabilirler (abuse). Tarih içerisinde bunu daha sonra başka bir moda ya da dönemin ruhu, *Zeitgeist* izliyor...

Psikolojide herhangi bir bütünlük ve birlik olmadan bir ilerleme olup olamayacağı da tartışma götürüyor (örn., Gardner, 1992; Staats, 1999; Yanchar, 1997). Bilimin birliğini savunan mantıksal pozitivistlere -gözlem yaparak kendi kuramlarını test eden ve sistematik çalışan kimi araştırmacılara- göre, bütün bilimlerin sonunda evrenin ortak gerçekliğini, kapsayıcı kuram ve aksiyomlar eşliğinde ortaya koyacaklardır. Doğrudan gözlemler yoluyla içinde bulunduğumuz gerçek evrenin hem fiziksel hem sosyal olarak yine gerçek bir resmi çıkarılacak ve beyaz kâğıtlar üzerinde bilim adamları tarafından (fiziksel ve sosyal düzeyde) evrenin gerçekliği aynen temsil edilecektir. Bu bilimsel birliğin önemli bir parçası olması beklenen psikoloji ise daha kendi içerisinde birleştirici prensipler, bulgular veya bir *Grand Theory* (örn: Newton’un kütle çekim kanunu, Darwin’in evrim teorisi) bulduramıyor ve bu haliyle bilimsel ilerlemenin en minimal kriterini de yerine getirememiş oluyor. Kimi araştırmacılara ve teorisyenlere göre psikoloji içerisindeki parçalanmışlık ve özellikle teorilerin, kavramla-

rın ve hatta yöntemlerin *karşılaştırılmazlığı* (incommensurability) göz önüne alınır- sa, psikoloji henüz kendini gerçekleştirebilmiş (bütünleşebilmiş) bir bilim değil, sade- ce olgunlaşmamış bir bilim-öncesi gayretler bütünüdür (Gardner, 1992; Staats, 1999; Yanchar, 1997, 2000; Yanchar & Slife 1997)¹.

Peki kavramsal ve kuramsal bir bütünlük elde etmeyi bir kenara koyup, ortak bilim- sel yöntemler yoluyla psikolojide birlik sağlanabilir mi? Yani bütün psikologlar ampi- rik çalışmalar, gözlemler yapacaklar, herkes tarafından aynı şekilde gözlemlenebilen kontrollü deneyler ve gözlem araştırmaları psikoloji disiplini bir şekilde birleştire- cek. Ortak bilimsel aktivite, ortak yöntemleri getirecek, ortak yöntemler de bizi ortak *Hakikat'e* ulaştırarak. Hem ampirisist bilim adamları “bilimi bilim yapan şeyin yön- tem olduğunu” söylemiyorlar mı? O zaman tarafsız yöntemlerce bütün teoriler ayrı ayrı test edilebilir ve hepsi de değerlendirmeye tabi tutulabilir. Böylece psikolojik ol- gular sistematik olarak toparlanır, akademik psikologlar da bu sürecin pratisyenleri olabilirler. Stephen Yanchar'a (2000) göre bu mümkün değil, zira en başta sormak ge- rekiyor: kim bu psikologlar? Eğer mesele kimi yöntemleri uygulayabilmekse, bir sos- yolog, bir antropolog da bu işi yapamaz mı? Yani sadece aynı yöntemleri benimsemiş olmamız bizi otomatik olarak psikolog, disiplini de psikoloji bilimi yapmıyor. O zaman psikolojinin önce bir tanımının, araştırma nesnelerinin (örn: insan davranışı) ve on- tolojisinin ortak bir şekilde belirlenmesi gerekiyor. Ayrıca, bunların sadece psikoloji- ye has olması gerekiyor ki psikoloji sosyolojiden ve antropolojiden ayrıştırılabilir ol- sun. Bu da zor bir görev, çünkü psikolojinin diğer insani bilimlerle olan ilişkisi, parça- lanmışlığı ve epistemolojik sorunları bu süreci tartışmalı kılıyor.

Harry Hunt'ın (2005) *Review of General Psychology*'de yazdıklarına göre psikolojinin bilimsel statüsünü kazanamamış olmasının altında yatan en temel nedenlerden biri- si molar-sosyotropik (bütünsel sosyal yönelimli) açıklamalarla moleküler -biotropik (birimsel biyolojik yönelimli) açıklamalar arasındaki farktır. Bu farka Wilhelm Dil- they daha psikolojinin doğduğu yıllarda *Geisteswissenschaft* (insani-kültürel bilim) ve *Naturwissenschaften* (fiziksel bilimleri) kavramlarıyla değinmişti. İnsani bilimlerde anlayış (understanding) önemli iken, temel-doğa bilimlerinde neden-sonuç ilişkile- ri içerisinde açıklama (explanation) yapmak önem kazanmıştır. Harry Hunt'a göre in- sani bilimlerde bizler çalıştığımız şeyin kendisiyiz ve çalıştığımız şeye sezgisel (intu- itive) bir yaklaşımımız var. Doğa bilimlerinde ise çalıştığımız şeye empatik bir erişim mümkün değil. Doğa bilimlerinde asıl olan kesin (accurate) ölçümler yapabilmek. Bu durumda şu an egemen olan deneysel psikoloji bir tezatlık (oxymoron) içeriyor. Psi- koloji doğa bilimlerinin deneysel yöntemleriyle, insani konuları çalışıyor. Örneğin, ki- şilik, motivasyon, ve duygu gibi. Fakat en başta her araştırmacının “kişilik”ten ne anla- dığı farklılaştığı için ve herkes kendi anladığı şeyi ölçtüğü, biçtiği, gözlediği ve deney- lerde manipüle ettiği için, zaman içinde “kişilik” hakkındaki konu ve teoriler mantar gibi çoğalıyor ve disiplinin parçalanmışlığı artıyor (McAdams, 1995; McAdams & Pals, 2006). Yine Harry Hunt'a göre bu sorunun aşılması yorumsamacı (hermeneutic) bir bakış açısı ve sinirbilim (neuroscience) gibi disiplinlerdeki bulguların anlaşılmasıyla olabilecektir. Yani anladığımız şeyleri neden sonuç ilişkileri içerisinde açıklamamız ve gözlemler yoluyla açıkladıklarımızı da yorumlayarak anlamamız gerekmektedir. Kısac- a, yorumsama insani deneyimi merkeze alan bilimlerde kaçınılmaz ve Hunt'a (2005) göre birincil bir süreç. Yorumsamanın gereğini anlayabilmek için her şeyden önce psi- kolojinin paradoksal ve tezat oluşturan bu ikili doğasını kabul etmemiz ve “fizik arzu- sunun” yani temel bilimlere benzeme arzusunun üstesinden gelmemiz gerekiyor.

Bu sorunla ilişkili olarak Dean Keith Simonton (2004), psikolojinin bilimler içindeki

¹ Bir de psikolojinin bilimselliği hakkında oldukça karamsar olan Sigmund Koch üzerine *American Psychologist*'in 56. sayısında çıkan yazılar görülebilir; özellikle Leary, (2001), Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın tez hocası Brewster Smith'in yazdıkları, (2001); ayrıca evrim teorisinin sosyal bilimleri bileştiremeyeceğini savunan Derksen (2005) ve sosyal psikolojinin problemleri için Rozin (2001) görülebilir.

şu anki yerini saptamaya çalışırken, doğa bilimleri ile psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimler arasında bulunan çok ilginç farklara işaret ediyor. Psikoloji biyolojiye, sosyolojiden daha yakın olsa da, araştırmacılar psikoloji içerisinde doğa bilimlerinden farklı nesnelere, sosyal ve deneysel (experiential) nesnelere, çalışmak zorundalar. Bunun da ilginç sonuçları oluyor: Örneğin psikoloji içerisinde kabul edilmiş kanun ya da kanunlaşmış kuram (örn: Gestalt yasaları gibi) bulmak doğa bilimlerine göre daha zordur. Psikolojide genç yaşta Nobel ödülü alabilmiş bilim insanlarının sayısı doğa bilimlerine göre daha azdır. Bu da zaman içinde gelişen içgörünün ve yorumlama gücünün sosyal bilimlerdeki önemine işaret eder. Psikolog akademisyenler yazdıkları makaleler için kendilerini çok sayıda insandan geri bildirim almak zorunda hissederler ve bu nedenle makalelerinin “Teşekkürler” bölümündeki isim sayısı doğa bilimlerine göre daha fazladır. Psikolojiye bir yıl ara verdikten sonra psikologların araştırmaya geri dönüp arayı kapatması çok zor olmaz, fakat bir fizikçinin okuması gereken ve “okumazsa olmaz” niteliğinde daha fazla yayın birikir. Psikolog akademisyenler yazdıklarına hakemlerin verdiği geri bildirimlerde, doğa bilimcilere oranla daha fazla fikir birliği sorunu yaşarlar. Psikologlar daha az sayıda merkezi-önemli *-ground breaking-* makalelere referans verirler ve en yeni araştırmalara referans verme kaygıları çok daha yüksektir. Bu durum klasik çalışmalara verilen değerini kılığını gösterir (Kağıtçıbaşı, 2007 çok bilinçli bir istisna²). Psikolog akademisyenler derslerinde daha fazla “immm”, “aaaa” demektedirler, ve bu tip ifadelerin doğa bilimleri derslerinde kavramsal ve görgül açıklıktan kaynaklı bir şekilde daha az olduğu düşünülmektedir. Simonton’a (2004) göre bütün bu farklar psikolojiyi diğer doğa bilimlerinden bir ölçüde ayırır da, psikoloji, şu anki haliyle, doğa bilimlerine yakın bir karakter çizmeye çalışıyor ve sosyolojiye daha uzak duruyor. Psikoloji doğa bilimlerine yaklaşmaya çalışsa da, ana akım psikolog akademisyenlerin “fizik arzusu” çok yüksek olsa da, ve bunu yoğun istatistik pratikleriyle tatmin edebilseler de, psikolojinin şu haliyle (birlik-bütünlük problemleri ile) doğa bilimlerindeki gibi bir bilimsel disiplin olmadığı düşüncesi yaygın kabul görmüş bir düşünce (örn., Rennie, 1995).

Psikolojinin disipliner kimliğini daha kesin bir şekilde gösterebilmesi ve bilimsel statüsünü kazanabilmesi için geçtiğimiz yıllarda kimi bütünleşme önerileri psikologların dikkatine sunuldu. Bu önerileri sunanlar arasında örneğin Robert Stenberg (Stenberg & Grigorenko, 2001), Gregg Henriques (2003), davranışçılığı öneren ve pozitivist paradigma ile çalışan Arthur Staats (1991, 1999), kişilik psikolojisi alanından Hans Eysenck (1997) ve başkaları da bulunuyor. Kuramsal psikologlar ise bu araştırmacıların sundukları perspektiflerin psikolojinin etik (iyi pratiği kötüden ayırma süreci), epistemolojik (bilgi edinme sürecine dair) ve ontolojik (araştırma nesnesinin temel doğasına dair) hususlardaki sorunları gidermediğini (örn., Yanchar, 1997), bu araştırmacıların kendi felsefi varsayımlarını (assumptions) gözden geçirmedikleri ve hatta bu yönelimin psikolojinin krizini daha da derinleştirdiğini öne sürüyorlar (örn., Gortzen, 2008, Slife & Williams, 1997; alternatif bir birleşme önerisi için bkz. Wertz, 1999). Önde gelen kuramsal psikologlardan Hank Stam (2004) de psikolojinin birleştirilmesi ile ilgili çabaların bilginin kaynaklarını sorgulayan kuramsal-epistemolojik bir çaba değil, disipline özgü bir manevra olduğunu ve kurumsal (institutional) ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulduklarını ileri sürmektedir. Kurumsal ihtiyaçlar şu soruları gündeme getirmiştir: Bu kadar farklı ilgi alanı varken bizi temsil eden ortak bir psikoloji örgütünden nasıl bahsedebiliriz? Farklı pratiklere nasıl lisans verip, onla-

² Şöyle diyor Kağıtçıbaşı (2007): “Ben bilimin birikimli olduğuna inanırım. Yani, bilimde yeni bilgi ve kavramlaştırmalar öncekilerden beslenir ve onların üzerine inşa edilir. Yeniler eskileri yadsıyarak ortaya çıksa bile bu böyledir. Bu birikimci oluşumun bilinmesi ve belirtilmesi de gerekir. Çünkü aksi taktirde, her araştırmacı yepyeni bir keşifle ortaya çıktığını sanacak, dolayısıyla da hep sıfırdan başlayarak tekrarlar olacaktır. Bu büyük bir israf ve bilgi birikimi eksikliğidir. Sosyal psikolojide bu problemi yaygın olarak görüyoruz. Özellikle dergi makalelerinde son 5 yıldan daha önceki çalışmalara pek az referans verilmesi, bu ‘güncel olma’ hevesindedir. Ben bütün yayınlarımda önemli bulduğum çalışmalara tarihten bağımsız olarak referans veririm” (s. 120, vurgular eklendi).

rı nasıl değerlendirebiliriz? Araştırmaları destekleyecek olan fonlar nasıl dağıtılacak? Disipliner kimliğimiz ne olacak, başka kimliklerden nasıl ayırt edilecek? Bu açıdan günümüz şartlarında psikolojinin bütünleşmesi epistemik değil, daha çok kurumsal bir ihtiyaç gibi görünmektedir. Özetle bazı birleştirme çabaları mevcut olsa da, henüz birlik ve ilerleme konusunda bir *konsensüse* varılmış değil.

İlginç bir not olarak, Hank Stam (2004) yazdığı kritikte psikolojinin bazı temel yöntemler (örn: işevuruk tanımlarla yapılan fonksiyonel analizler konusunda) kayda değer bir birleşme sergileyebildiğini gösteriyor. Stam'ın (2004) meslek sosyologlarından aktardığına göre, bir akademik disiplinin hayatta kalabilmek için üç hususu yerine getirmesi gerekmektedir: bunlardan birincisi sembolik sermayenin sunulabileceği bir pazar (örn: klinik ihtiyaçlar, iş yaşamında etkin bireylere olan gereksinim, silahlı kuvvetlere yetenekli personelin seçilebilmesi vb.); ikincisi bilgi üretimini sağlayacak tanınmış kimi yöntemlerin olması (örn: psikometrik ölçümler, varyans analizi, çok değişkenli istatistik vb.); ve son olarak da yeni üyeleri eğitecek skolastik bir bilgi sistemi. Stam (2004), ikinci başlıkta, yani ortak yöntemlerin benimsenmesi başlığında, psikolojinin çok iyi durumda olduğunu söylemektedir. Gerçekten de öyle. İstatistik dersleri birçok lisansüstü programda tek zorunlu derstir, hatta daha genel yöntem dersleri bile açılmaz çünkü istatistiksel çıkarım psikolojide en önemli "yöntem" olmuş durumdadır. Gerçeklikle olan ilişkisi sadece fonksiyonel bir şekilde tanımlanan "değişkenler" oluşturmak, işevuruk tanımlarını vermek (operational definition), bunları ölçmek, sonra araştırma hipotezlerini unutup istatistiksel hipotezleri test etmek yeterli olabilmektedir (psikolojinin bu türden kuramsal sorunları için bkz. Bickhard, 2001; Slife & Williams 1997; Stam, 2000). Araştırmacılar istatistiksel *yanlışlamaya* (falsification) ne kadar önem verdiklerini göstermeyi de çok severler. Fakat araştırma ile ilgili beklentilerini korumaya devam ederken -bu ayrımın farkında bile olmaksızın- (Thorngate, 1990) yeni yöntemsel manevralarla yanlışlamaya değil kendi düşüncelerinin doğrulanmasına motivedirler. Yeni değişkenler oluşturmak ve eski sorunları yeni biçimlerde tanımlamak da çok kolaydır psikolojide. Kavramlar çoğalır, mini teoriler artar, bir hususta birçok benzeri kavram oluşur.

Böylece bilim retoriği, yani şeylerin gerçek doğasını ortaya koyduğunu iddia eden ve okuyucuyu aydınlatmaya çalışan bir dil devam ettirilir. Gerekirse *HARKing* (Hypothesizing After the Results are Known/Sonuçlar Bilindikten sonra Hipotez Kurmak) gibi türlü yöntemsel cambazlıklara bile girişilir (Katzko, 2002). Burada sonuç önemlidir. Bu şekilde çok hızlı yayın yapılabilir, akademik rütbelerin kolayca dağıtılmasına da yardımcı olunulur (Stam, 2004; Thorngate, 1990). Amaçlardan birisi de ne olursa olsun yayın sahibi olmaktır (Katzko, 2002). Kavram ve yayın kirliliği, yani zaman ve enerji israfı önemli değildir. Disiplin parçalı olsa bile, bilimselliği tartışılrsa bile, siz "bilim insanı" olduğunuza inanabilirsiniz, zira ölçme-biçme işini yaptınız, teknisyenlik-pratisyenlik görevinizi ifa ettiniz.... Böylece disiplinin içinde olduğu iç karartıcı durum devam ederken, yöntem konusunda zımni bir birlik oluşturulabilmiş olduğu da inkâr edilemez.

Teknisyen-pratisyen gibi düşünmenin ve bu zımni birliği sorgulamamanın akademisyenlerde ve özellikle lisansüstü psikoloji öğrencilerinde yarattığı dejenerasyon da önemli. Warren Thorngate (1990) *Canadian Psychology* dergisinde yazdığı bir eleştiride psikolojide bilimin artık sadece ana akım yöntemlere uygunluk kriteri üzerinden yapıldığını, derin kavramsal tartışmanın gitgide terk edildiğini, makalelerin yöntem bölümleri şişerken, giriş ve tartışma bölümlerinin daraldığına dikkat çekmiştir. Yöntemsel egzersizler böyle baskın hale gelirken, ortaya son derece can sıkıcı, gerçeklikle bağı zayıf, geçerliliği sorgulanır yayınlar çıkmıştır. Üretim çok artmış, ama tüketim için gereken zihinsel dikkat miktarında bir değişiklik olamadığı için bu hızlı üretim beraberinde hızlı tüketimi ve dolayısıyla hazımsızlığı da getirmiştir (bkz. *Tüketim Toplumu*). Örneğin, doktora süresinde yapılan yeterlilik (comprehensive-kapsamlı,

çok amaçlı) sınavlarının içeriği gitgide daraltılmış, kimi psikoloji bölümleri bu yorucu sınavları kaldırmış, doktora öğrencileri de konuşabilecekleri ortak bilgi zeminini kaybetmişlerdir. Bu akademisyen adaylarına mümkün olduğunca hızlı bir şekilde verilerini toplamaları ve yayın yapmaları öğüt edilmeye başlanmıştır. Üniversitelerde araştırma (research) ve öğretim (teaching) faaliyetleri artık birbirinden ayrılmış, öğretim ikinci plana düşmüştür. Akademisyenlere “yayın yap ya da toz ol” diyen dekanlar yaptığımız yayınları saymaya başlamış, okumayı kesmiş, akademisyenler de ne sayılıyor ve satılıyor ise onu yapmaya başlamıştır (Thorngate, 1990).

Bu içten içe çürüyen disipline-özgü sistem, *şirketleşen* üniversiteler, *müşterileşen* öğrencilerle birlikte, artık akıl tutulmasına uğramış ve baskı altında yayın yapmak için çaba sarf eden *yuppie* akademisyenler ortaya çıkmaya başlamıştır (çok önemli bir eleştiri ve harika bir yazı için bkz. Nalbantoğlu, 2003, Muzafer Sherif üzerinden benzer bir değerlendirme için bkz. Nalbantoğlu, 2007). Bu akademisyenler bırakın psikolojinin bilimsel statüsü gibi meta-teorik tartışmalara kulak kabartmayı, bir kelime Freud, bir kelime William James, George Herbert Mead, Moscovici ve Vygotsky okumadan doktor, doçent, profesör olabilmişlerdir. Muzafer Sherif okumadan “sosyal psikolog” olmak, Ernest Becker okumadan “*terror management theory*”, John Bowlby okumadan “bağlanma teorisi” üzerine çalışmak, Goerge Kelly okumadan da “yapılandırıcı kişilik araştırması” yapmak mümkün psikolojide. Bunlar psikolojideki köksüzlüğün ve parçalanmışlığın hem sonuçları hem de nedenleri gibi görünüyor.

Psikolojinin bilimsel statüsü ana akımda çok saygı duyulan ve takip edilen *Amerikan Psikologlar Birliği*'nin en merkezi yayınlarında tartışılıyor ve fikir birliği yokluğuna bakılırsa bu konu daha çok tartışılacak gibi görünüyor. Psikoloji bölümlerinde bilim felsefesi, epistemoloji ve özellikle psikolojinin felsefeden ayrılırken içine girdiği bilimleşme çabasının tarihinin öğrencilere derin bir şekilde sunulmaması önemli bir rol oynuyor. Bunun yanında istatistik derslerinin zorunlu olması, hatta niteliksel araştırma yapacak öğrencilerin bile bu dersleri almak zorunda bırakılması, psikolojinin içine düştüğü bilim olma çabasına işaret etmektedir. Peki bütün bu bilimci (scientific) tutumun ne türden toplumsal ve politik sonuçları olmaktadır? Psikolojinin bu tarafsız bilimselliği, toplumsal-politik yaşam içerisinde kendisini nasıl gösteriyor? Psikolojinin sosyal ve politik tarihinden ne öğreniyoruz?

Psikolojinin Politikliği

Psikolojinin tarihinden ve bugünkü durumundan psikolojik bilginin içsel olarak politik bir bilgi sistemi olduğunu görüyoruz (örn., Parker & Shotter, 1990; Prilleltensky, 1989). Bu saptamada iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, araştırmacıların içinde oldukları toplumsal *değerlerin* (values), bilimsel *olgulara* (facts) yani araştırma nesnelere anlaşılmaması sürecine kaçınılmaz bir şekilde yansıyor olduğu düşüncesi. Her ne kadar psikolojik bilgiyi üreten insanlar bilimsel olgularla varolan toplumsal değerlerin birbirine karışmıyor olduğunu, yani bilimsel çalışmaların değerlerden bağımsız bir şekilde insani hakikati temsil ettiğini düşünseler de, bu ayrımın imkânsız olduğunu en azından tarihsel örnekleriyle biliyoruz (bu konuda birer tartışma için bkz. Göregenli, 2003; Kaygusuz, 2009). Bunda yukarıda bahsedilen psikoloji içerisindeki aşırı-bilimci bakışın ve nesnel bir bilim olma çabasının da önemli bir payı bulunmaktadır. İkincisi, toplumsal-tarihsel değerlerle bulaşık olan psikolojik bilgi, toplumsal-politik bir role de sahip olmaktadır. Psikolojinin felsefeden bir bilim olarak kopmaya çalışarak ilk oluşmaya başladığı zamanlardan itibaren, toplumsal hususların anlaşılması ve toplumun yönetimi için önemli bilgiler üretmiş ve iktidarın işini toplumsal hakimiyet ve toplumsal kontrol anlamında epey kolaylaştırmıştır (Rose, 1990; Sampson, 1990). Geçtiğimiz yüzyılın başında, psikoloji disiplini içerisinde çeşitli “ırklar” arasında zekâ farklılıklarının olup olmadığı, göçmenlerin zeki olup olmadığı, kadınların ve siyahların da beyaz erkekler kadar akıllı ya da yetenekli olup olmadıkları, eşcinsellerin yete-

rince sağlıklı bireyler olup olmadıkları araştırılmıştır.

Dahası bu araştırmaların sonuçları status-quo'yu korumak için de kullanılmış ve verili tarihsel döneme egemen olan ideolojileri desteklemiştir. Soyut bir düşünce bütünü olarak ideoloji, ekonomik ve siyasal olarak ayrıcalıklı sınıfların çıkarına olan düşünceleri bütün sosyo-ekonomik sınıfların çıkarınaymış gibi göstermeye çalışır (bkz. *Ideology*, Wikipedia). Bir anlamda egemen ideolojiler, sosyo-ekonomik sistemin insanlar arasında meşrulaştırılması ihtiyacına cevap verirler. Hatta sosyal psikolog John Jost'a göre insanlar içinde buldukları durumu –statükoyu- devam ettirmeye, onu iyi ve meşru görmeye, onun arzu edilir olduğunu düşünmeye eğilimlidirler (örn., Jost, Banaji & Nosek, 2004). Yani toplumsal rızanın üretimi iktidar için o kadar da zor olmamaktadır. Bir bilgi rejimi olarak psikoloji de bu etkilerden bağışık değildir.

Kısaca, tarihsel bir perspektif olmaksızın (ahistorical) ve açıktan politik bir düşünüm-sellik (reflexivity) içermeden yapılan ampirik çalışmalar varolan eşitsizlikleri ya desteklemiş ya da en azından toplumsal değişimin önünü tıkamıştır. Düşünüm-sellik, araştırmacının araştırma sürecine olan kendi etkisinin farkında olmasını ve kendi değerlerinin araştırmalarının dışında kalmasının imkânsızlığını kavramasını gerektirmektedir (Nightingale & Cromby, 1999). Psikoloji tarihine bakılırsa, toplumsal-tarihsel süreç içinde bilim insanların hem epistemik (çeşitli kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar ve değerleri), hem de epistemik olmayan değerleri (toplumsal ve politik değerlerinin) bilimsel bilginin üretilmesinde etkili olmaktadır. Daha sonra bu bilgi toplumsal alanda uygulanmakta ya da en azından toplumsal statükonun devamı için kullanılmaktadır (Bevan & Kessel, 1994; Herman, 1995; Janzs & Drunen, 2004; Prilleltensky, 1989, 1994; ana akım psikolojinin savaş sektörüne hizmetleri ve etik ihmalleri üzerine bu sayıda bulunan önemli bir yazı için bkz. Değirmencioğlu, 2010).

Bazı örnekler

Psikolojik bilginin tarihsel ya da sosyolojik olarak belirlenişine (ve sonra da toplumsal kontrol için kullanılmasına) dair kimi örnekler yine tarih içerisinde bulunmaktadır. Bunlar arasında örneğin 1850'ler civarında ortaya atılan ve siyahların köleliğini meşrulaştırmış olan psikolojik iddialar bulunmaktadır. Bu iddialara göre kimi Afrikalı Amerikalılar (zenciler) *Dysaesthesia Aethiopica* isminde bir organik hastalığa sahiptir, o yüzden tembeldirler ve yıkıcı davranışları bulunmaktadır (bkz. Samuel Cartwright'in çalışmalarını kısaca aktaran Reich, Pinkard & Davidson, 2008). Fakat bu sadece özgür olan zencilerin bir özelliğidir, çünkü köle olanlarda bu özellikler gözlenmemiş, bu da köleliğin zenciler için ne kadar yararlı olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Bir başka hastalık da *Drapetomania*'dır ve bu hastalığa sahip zenciler kaçma davranışı sergilerler. Bunun nedeni kimi köle sahiplerinin kölelerin temelde beyazlarla eşit olduğunu düşünmeleri, bunun sonucu kölelerini kaçma davranışı bozukluğuna itmeleridir. Benzer şekilde 1900'lerin hemen başında oluşturulan zeka (IQ) testleri de siyahların beyazlardan daha az zeki olduğunu göstererek, ırkçı düşünceleri ve iktidar ilişkilerini artırmıştır. Yakın zamanlarda bu çizgiyi zekânın genetik faktörlerle belirlendiğini savunan meşhur *Çan Eğrisi* (Herrnstein & Murray, 1994) isimli kitap ve Philip Ruston'un (2000) ırklar arasındaki zekâ farklılıklarını açıkladığı yeni çalışmaları izledi. Bir de zekânın çok büyük oranda genetik bir yapı olduğunu söyleyen ve önemli çalışmalar yapan Sandra Scarr'in (1997), sadece bireylerin statüsünün değil aynı zamanda toplumsal sınıfların da zekâ dolayısıyla sürekli bir şekilde yeniden kurulduğunu ve bu anlamda indirgemeciliğe doğru gittiğini belirttiğini hatırlayalım. Kısaca bu çalışmalarda ne "ırk" ve "zekâ" kavramlarının birer toplumsal inşa olduğu, ne insanların ırkileştirildikleri (racialization), ne bunların önemi ve değerinin bizim tarafımızdan belirlendiği, ne tarihsel-politik bağlamın araştırma sürecine olan etkisi, ne de bu çalışmaların sordukları soruların toplumsal refaha getirdiği zararlar tartışılmamaktadır (ilişkili olarak sosyal cinsiyet örneği üzerinden yapılan önemli tartışmalar için bkz.

Eagly, 1995; Marecek, 1995; Riger, 1992).

Psikolojik bilginin süregelen eşitsizlikleri meşrulaştırmasına ilişkin diğer önemli bir örnek de kadınlar üzerine yapılan çalışmalardır. 1900'lerin başından itibaren kimi psikologlar kadınların zihinsel gücünün daha az olduğunu, hafızalarının zayıf olduğunu, menstruasyon döneminde bütün zihinsel güçlerini kaybettiklerini iddia etmişlerdir (akt. Reich, Pinkard & Davidson, 2008). Bu yıllarda, kadın dergilerinde kadınların "akıllı olmak için çok küçük ama sevgi için yeterince büyük kafalarının olduğu" şeklindeki ifadeleri okumak da mümkündür. Kimi psikologlar da bu popüler görüşleri destekleyerek kadınların eğitilmesine karşı çıkmış, kimileri kadınların sadece ev işlerinde eğitilmelerini istemiş, kimileri akademisyen olmalarını arzu etmemiş ve kimileri de kadınların eğitiminin doğum oranlarının düşmesine neden olacağını ileri sürmüştür. Bu düşünceler şu anda bizlere garip gelebilir, o dönemlerde bir anlam kazanabilmişti bu bilimsel söylemler. Görülüyor ki bu söylemlerde kadınların ve siyahların içinde buldukları kısıtlayıcı ve baskıcı toplumsal yapı göz önüne alınmamış (ahistorical-decontextualized social science, eleştiri için bkz. Bevan & Kessel, 1994), bu yapılmayınca da ortaya çıkan araştırma sonuçları evrensel-bilimsel bulgular olarak değerlendirilmiş ve egemen toplumsal anlayışın devamlılığına yardımcı olmuştur.

Buna bir örnek için psikolojinin insana bakışındaki kişiye-içkin (intra-personal) süreçlere verdiği önem ve organizmik bireyciliğe bakabiliriz. Önce kapitalist toplumların ekonomik ve araçsal mantıkla hayatını sürdüren ideal insanını hatırlayalım: Ortada iyi rekabet etmesi beklenen, emeğini en verimli şekilde satması, kendi kişisel (mal) varlığını ve uzun vadedeki çıkarını her zaman düşünmesi gereken, en önemlisi de kendisine sunulan fırsat eşitliğinden yararlanması beklenen özgür bir birey var. Eğer bu kişinin hayatında istenmeyen bazı şeyler oluyorsa ve kişi rahatsızlanıyorsa bunun nedenleri kişinin içinde aranmalı (örn: stresle başa çıkamamak, uyumsuz kişilik, karakter bozukluğu vb.), çünkü fırsatlar herkese eşit bir şekilde sunulmaktadır (Prilleltensky, 1989, 1994). Bir de psikolojikleştirme yoluyla hasta olan topluma odaklanmaksızın hastalanmış bireylere odaklanmak kolay ve toplumsal kontrol için fonksiyoneldir (Joseph, 2007). Bireyi bağlamının dışında analiz etmeyi seven ve bireysel farklılıklar söylemi ile insanların deneyimlerinin farklılaştığını iddia eden psikoloji, işsizlik, tecavüz, şiddet ve çeşitli eşitsizlikler gibi kimi toplumsal hususların psikolojikleştirilmesine (Janzs & Drunen, 2004), aynı zamanda "Kurbanın Suçlanması"na da neden olmaktadır (bkz. Ryan, 1971, Prilleltensky, 1994).

Bir dizi başka örnek de, birbirinden farklı kuramsal çerçeveleri temsil eden davranışçılık, insancılık ve bilişsel psikoloji üzerinden verilebilir (Prilleltensky, 1989, 1994, Shwartz, 1997). Davranışçı öğreti insanların gözlenir davranışlarının çevre tarafından büyük oranda mekanik-deterministik bir biçimde şekillendiğini söylemiştir. Bu da toplum mühendisliği düşüncesini tetiklemiş, etkili yönetim stratejilerinin önerilmesini sağlamış, işyerinde verimlilik, etkinlik ve teknik düzenleme önem kazanmıştır. Psikoloji biliminin davranışın tahmin ve kontrolü üzerine ortaya koydukları, geçen yüzyılın kapitalist ilişkileri içerisinde önemli bir değer kazanmıştır. İşyerlerinin bilimsel yönetimi sağlanmış, örneğin insan emeğinin üzerindeki gereksiz etkiler ve uyarılar azaltılmaya çalışılmış; işçilerin maaşları pekiştireç gibi kullanılmıştır. Aynı farelerle yapılan deneylerde farelerin davranışlarının kontrol edilebilmesi gibi işçilerin de davranışlarının kapitalist verimlilik için radikal bir şekilde kontrol edilebilmesi istenmiştir. Bu anlamda psikoloji bir düşünce teknolojisine de dönüşmüştür (bkz. Shwartz, 1997). Farklı bir perspektiften insancıl psikolojiler de dolaylı yoldan da olsa bireyciliği epey desteklemiş; sosyal, toplumsal ve politik sorunların çözümünü, anlamlı-ahenkli bir hayat yaşaması gereken, psikolojik büyümeyi merkeze alan, otantik bireylerde görmüştür. Ya da bilişsel perspektifin kadim bireyciliğini düşünün (Sampson, 1981, 1988). Psikolojide bilişselci paradigma kişiye-içkin süreçlere yaptığı vurguyla bireyciliği daha da artırmış ve sosyotarihsel değişkenleri çokça göz ardı etmiştir. Bu

süreç sosyal psikoloji içerisinde çok daha açık bir şekilde gözlenmiş ve kimi araştırmacılara göre sosyal psikoloji sosyal olanın izinden çoktan ayrılmıştır (bkz. Greenwood, 2004; bir de Sherif üzerine Aslıturk & Batur, 2007; Göregenli, 2007).

Pseudeoscience?

Peki bütün bunlar bu “Sahte-Görünüşte Bilim”in (pseudoscience) bir sonucu olmasın? Yani eğer psikoloji içerisinde “Hakiki bir Bilim” (“True Science”) anlayışıyla bilim yaparsak, bu soruları cevaplayamaz mıyız? Yani sorular yanlış ve o kadar da masum olmayan sorular bile olsalar, “İyi Bilim” ile doğru cevaplar veremez miyiz? Cecilia Kitzinger’a (1990) göre “İyi-Hakiki” bilim yapan insanların, görünüşte bilim yapanların araştırmalarını sahtebilim olarak görmesi ve yeni deliller sunmaya çalışmaları, aslında ırkçılık, toplumsal cinsiyet sorunu ve eşcinsellik gibi temel hususlarda pek bir işe yaramamaktadır. Örneğin eşcinsellik üzerine çalışan ve “Kötü Bilim” yapan araştırmacılar patolojik bir eşcinsellik resmi ortaya koyarken, görgül zeminde “İyi Bilim” yapan ve bunları sahtebilim olmakla suçlayan araştırmacılar eşcinselliği “*lifestyle*” (yaşam biçimi) ile açıklamışlardır. Yani bir açıdan onlar da içlerinde buldukları toplumsal anlayışlardan etkilenmişlerdir. Bu ikinci teorinin, eskinin köhne bilimsel anlayışlarının yanlışlığını “İyi-Hakiki” bilimsel pratiklerle ortaya çıkardığı düşünülmüştür. Eşcinselliğin hastalık olarak görülmekten kurtulması bilimin kendi kendini yanlışlayan, gayet demokratik zemini üzerinde gerçekleşmiştir. Doğru mu?

Yanlış. *Amerikan Psikiyatristler Birliği* (APB) 1974 yılında toplanarak ve verili bilimsel literatürün geniş bir taramasını yapmaksızın, eşcinselliğin hastalık olup olmadığını oylamıştır. Oylar sayılarak ve rakamsal çoğunlukla eşcinselliğin hastalık olmadığına karar verilir. 1974 öncesi bilimsel çalışmalarında patoloji modeli, *lifestyle* modelinden çok daha güçlü ve ezici olmasına rağmen bu karar alınır. Kadın ve Eşcinsel Özgürlük Hareketleri ile ilgili kararların alındığı süreçte, APB toplantılarının aktivistler tarafından basılması ve sokaktaki ayaklanmalar etkili olur. Kısaca bu karar kendi kendini yanlışlayabilmesi gereken bilimsel çalışmaların kaçınılmaz bir sonucu değil, devinen tarihin ve gelişen toplumsal hareketlerin bir sonucudur. Siyah olmanın (“aptallıkla” malul olmanın), kadın olmanın (genel olarak erkeklerden daha “aşağı” bir varlık olmanın) ve eşcinsel olmanın (“hasta” bir insan olmanın) gerçekten ne olduğu (“doğası”), “İyi Bilim” yoluyla keşfediliyor değil. Sadece tarihsel bağlam içinde bilimsel faaliyet içerisinde bulunan ve artık sosyal olarak kabul edilemeyen insan modellerini savunan araştırmacılar seslerini, toplumsal baskı ve politik hareketlilikler sonucu, artık eskisi kadar güçlü çıkaramıyorlar. Bir not olarak, bunun bilimsel çevrelerde baskıcı sıkıntılar yaratabileceğini de biliyoruz (Lilienfeld, 2002). Fakat ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi konularda bilimsel kanunla hakikat bulunuyor ve bir fikir birliğine varılıyor değil. Diğer yandan aslında “İyi-Hakiki” bilimin pratikleri de kendi olumlu tarihsel bağlamları içerisinde gelişiyor ve serpiliyorlar. Kitzinger’a (1990) göre bu iyi niyetli çabalar kısa vadede kazanımlarla sonuçlanabilse de, uzun vadede yine pozitivist-deneysel sosyal bilimin problemleri (tarihsellik ve toplumsallık dışı) temel varsayım ve yöntemlerinin pekiştirilmesine neden olmaktadır. Sonuçta, “İyi-Bilim” yapma çabası en nesnel bilgiye ulaşmanın en kıymetli biçimi olarak pozitivist-deneysel bilgi edinme biçimine işaret etmektedir. Böylece tarihsel ve toplumsal perspektifi göz önüne alamayan problemleri bir bilgi edinme biçimi destekleniyor.

Alternatif yaklaşımlar

Baskı altında ve dezavantajlı durumda olan toplumsal kesimlerin güçlendirilmesi ve onları bu duruma getiren toplumsal şartların da dönüştürülmesi için psikoloji içerisinde kimi çabalar mevcut. Özellikle toplum psikolojisi alanı (community psychology) içerisinde bazı alternatif yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Örneğin, Isaac Prilleltensky (1997) *American Psychologist*'te yayınladığı önemli bir yazıda psikoloji ala-

nındaki akademisyenlerin farklı değer (values) yönelimlerini, varsayımlarını (assumptions) ve pratiklerini (practices) tartışmıştır (Prilleltensky, 2001'e de bakılabilir). Türkiye'de çokça karşılaştığımız ve ana akım psikolog akademisyenlerin -farkında olmadan ya da farkında olmak istemeden- içinde oldukları *Geleneksel* yaklaşımların değer, varsayım ve pratikleri arasında genel olarak şu eğilimler bulunuyor: Bireylerin toplumsal yapıdan ve adaletten bağımsız bir şekilde korunması ve kaderlerini tayin etmeleri; bilgiye bilimci (scientific) bir perspektifle yaklaşmak; değerlerden ve ideolojilerden bağımsız bir liberalizmi, bireyciliği ve meritokrasiyi savunmak; ve son olarak da problemleri sosyal etkenlerden soyutlayarak, bireyin eksikliklerine (defect) odaklanarak ve sonuçlar ortaya çıktıktan sonra müdahale etmek. Buna karşılık *Kurtuluşçu-Komünüteryan* yaklaşımlarda kişinin kendi kaderini tayin hakkı ile toplumsal adalet arasında bir denge gözetilmektedir. Kişilerin refahı kadar toplumun da refahı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre bilgi özgürlükçü-kurtuluşçu moral-etik değerlerin hizmetinde üretilir. Bununla ilişkili olarak iyi hayat ve iyi toplum, sosyal sorumlulukların, karşılıklı sorumluluk ilkesinin ve baskının ortadan kaldırılmasının üzerine kuruludur. Problemler kişilerarası ve toplumsal düzeydeki baskılar (oppression) ile birlikte değerlendirilir ve müdahaleler kişileri olduğu kadar bu baskıları yaratan sosyal sistemleri ve anlayışları da hedef alır.

Bu iki değer-varsayım-pratik bütünlüğü arasındaki farklar psikososyal sorunlara kavramsal yaklaşımlarda ve bilimsel süreçlerde kendini gösterebilmektedir. Örneğin, Prilleltensky (2003) komünüteryan yaklaşımdan bahsederken, toplumsal baskı ve eşitsizlikler içerisinde, *psikolojik refah* (well-being) kavramından ziyade, *psikopolitik refah* (psychopolitical well-being) kavramından bahsetmektedir. Zira, kişisel refah her zaman belirli politik ve toplumsal yapı içinde oluşmaktadır. Yukarıda kısmen değindiğimiz göçmenlerin, kadınların, eşcinsellerin, Kanada yerlilerinin, Türkiye'deki Kürtlerin, maden işçilerinin ve onların ailelerinin durumunu, "psikolojik refahlarını" düşünün. Dönemlerinin toplumsal anlayışlarından, politik ve ekonomik kaderlerinden bağımsız bir şekilde bu insanların "psikolojik refahlarından" bahsedilebilir mi? Bu hususlarda sosyal ve politik olmayan bir psikoloji tarif edilebilir mi? Kişisel, ilişkisel ve kolektif düzeyde, baskıyı (oppression), baskının acı sonuçlarını (suffering) ve özgürleşme olanaklarını (liberation) anlamaya çalışan, direniş (resistance) olanaklarını tartışan Prilleltensky (2003), politik bir perspektifle psikolojik çalışmalar için yeni bir geçerlilik (validity) biçimi de önermektedir: *Psikopolitik geçerlilik*.

Görünen o ki, psikopolitik geçerlilik düşünülerek yapılan çalışmalarda ve toplumsal müdahalelerde, baskı ve zulmün politik doğası bilinçli bir şekilde düşünülerek, değişim yaratma gücü daha yüksek ve etkin sonuç alınan projelere imza atılabilir. Psikopolitik geçerliliğin, *epistemik* ve *dönüştürücü* olmak üzere iki farklı biçimi bulunmaktadır: Epistemik geçerlilik güç ve iktidarın (power) psikoloji disiplini ve insan psikolojisi üzerindeki etkisini, refahın, baskının ve özgürleşmenin politikasını düşünmeyi gerektiriyor. Dönüştürücü geçerlilik ise güç eşitsizliklerini azaltarak kişisel, ilişkisel ve kolektif refahın artırılmasını, toplumsal dönüşüm potansiyelinin düşünülmesini, örneğin bireylerin ve grupların *psikopolitik okuryazarlığının* (psychopolitical literacy, Prilleltensky, 2007) artırılmasını, toplumsal ve politik haksızlıklar karşısında insanların eyleme geçmelerini teşvik etmeyi gerektiriyor (Prilleltensky, 2003, 2008).

Türkiye'de durum

Dünya'da psikolojinin geldiği bu noktada, Türkiye'de psikolojinin politik durumunu da değerlendirmek önemli olacaktır. Geçtiğimiz iki yıl içerisinde psikolojinin gündeminde meslek yasası; Diyarbakır'a bir şubenin açılabilip açılmayacağı; Dr. Behnke'nin Türkiye ziyareti ve imza kampanyası; *Psikopolitik Konum Bildirgesi*'nin ne anlama geldiği ve hazırlanıp hazırlanamayacağı; Tekel işçilerinin direnişi; eşcinsellikle ilgili olarak bir devlet bakanının yaptığı tarihi açıklamalar; militarist kültüre karşı çıkan in-

sanlar; kadınlara yönelik akıl almaz şiddetin çok daha görünür hale gelmesi ve belli ki dinsel-bireysel kaderinden ziyade toplumsal-politik kaderiyle yaşamını yitiren maden işçileri vardı. Bunun yanında Türkiyeli aydınların başlattığı ve bütün dünyada yankı uyandıran Ermeniler`den özür dileme kampanyası ve Kürt sorununda “barış açılımı” gibi her zamanki yakıcı hususlar da gündemimizi meşgul etti ve etmeye devam ediyor. Bizler de bu bülteni çıkarmaya başladığımızda demiştik ki:

“...Psikoloji çoğu zaman insanlar üzerinde baskı kuran geniş tabanlı eşitsizlikleri görmezden gelmiş, hatta bazen açıktan bu eşitsizlikleri desteklemiş ve güçlenmelerini sağlamıştır. Psikolojiyi toplumsal dönüşüm için kullanmak, psikolojinin temel varsayımlarını ve pratiklerini eleştirel bir bakışın süzgecinden geçirmek büyük bir gereklilik ve kültürel sermayeyi yani eğitim olanaklarını elinde bulundurma şansına sahip insanlar açısından bir sorumluluk halini almıştır” (EPB, 2008, *Temel İlkeler*).

Tam da bu amaçla Türkiye’de psikolojinin nasıl varolan eşitsizlikleri güçlendirme, iktidarın hizmetinde olma eğiliminde olduğuna ve bunu yaparken nasıl “bilimsel olmaktan uzaklaşma” kaygısının etkili olduğunu örnekleyebiliriz: Irak’taki işkenceli sorgularda psikologların bulunmasını destekleyen ve *Amerikan Psikologlar Birliği Etik Ofisi* başkanı olan Dr. Steven Behnke, Türkiye’yi ziyaret etmiş ve bu ziyareti bir protestoya sonuçlanmıştı. Yaşanan bu krizden sonra bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon tarafından anlamlı bir karar alınmıştır: Türkiye’de ilk defa psikologların psikopolitik konum tartışmasına katılmaları önerilmiş ve sonucunda bir *Psikopolitik Konum Bildirgesi* yayınlanması amaçlanmıştır. Bu bildirmede psikologları besleyen kimi değerler tartışılıp kısaca ortaya konacaktı. Psikoloji disiplini içinde meslek etiği, özgürlük, eşitlik, adalet üzerine yazılanlar gözden geçirilecekti. Daha sonra önemli konularda *Türk Psikologlar Derneği*’nin perspektifi kısaca ifade edilecekti. Dünya’nın şu anki düzeni ve sosyo-psikolojik etkileri, demokrasiye yaklaşım, yoksulluk, eşitsizlik, savaş, işgal, laiklik, muhafazakarlık, şiddet, ayrımcılık, milliyetçilik, ırkçılık, kadınların durumu, çocuklar, eşcinseller, engelliler, azınlıklar, çevre, sağlık/ruh sağlığı, eğitim ve Türkiye’nin geçmişiyile yüzleşme gibi konulara etik-moral olarak nasıl yaklaşacağımıza karar verecektik. Böylece psikologlar belki biraz bilinçlenecek, epistemik olmayan kimi değerlerini de düşünmeye başlayacaklardı. Ne oldu? Bu bildirme tartışılmaya açılmadı, yayınlanamadı. Neden? Bazı akademisyenler “bilime siyaset karıştırılmasından” rahatsızlandılar.

Burada bir kaç husus öne çıkmaktadır: Birincisi, Türkiye’de akademisyenler bilimsel olduğunu düşündükleri psikolojik perspektiflerine politik ve toplumsal bir gözle bakmaktan çekiniyorlar, olgularla değerleri karıştırmadıklarını düşünüyorlar. İkincisi, psikopolitik bir çerçeveyi red ederken, akademisyenler kendilerinin politik bir duruş sergilediklerini ve bu haliyle verili eşitsizlikleri de beslediklerini gözden kaçırabiliyorlar. Yani psikolojinin statükoyu koruyan bir toplumsal bir rolü olduğunu da görmekte sıkıntı çekiyorlar. Üçüncüsü, kendileri de siyasal konularda psikolojik çalışmalar üretmekten aslında geri durmuyorlar. Bunları örnekleyebiliriz: Örneğin akademisyenler “terör” gibi toplumsal-politik konularda psikolojik çalışmalar yürütürken, mümkün olduğunca “tarafsız-temiz” bir dil tutturmaya, baskı gören gruplardan, tarihsel yüzleşme olanaklarından, güç eşitsizliklerinden ve devlet baskısından bahsetmeye çalışıyorlar. Yani insanların refahlarını dert edinirken, bu refahı psikolojik düzeyde ele alıyorlar (psikolojik refah), fakat bu refahın politik belirlenimlerini (psikopolitik refahı) analiz etmekten kaçınıyorlar. Bu haliyle araştırmacılar aslında toplumsal olarak belirlenmiş egemen “terör”, “iç savaş”, “ulusal güvenlik” tanımlarıyla düşünüp, bilimsel aktivitenin içine kimi değerleri katmakta ve egemen ideolojileri yeniden üretmektedirler.

“Terör Psikolojisi” neye yarar?

Buraya kadar yazdığım bilim ve siyaset eleştirisine, bilim insanlarının bilimsel retorik kullanış şekline Türkiye’den güncel bir örnek vermek yerinde olacaktır. Bilimsel retorik içerisinde bilim insanları okuyucuları bilimsel bir jargon ile yaygın inanışlarının (common sense) yanlışlığına ikna etmek, sezgi karşıtı (counter-intuitive) argümanlar kullanmak ve okuyucuları baştan çıkarmak isterler. Bu esnada bilim insanının “inanılmaz derecede zeki bir uzman” olduğunun da okuyucuya hissettirilmesi çok önemlidir (Billig, 1990, s. 49; Kitzinger, 1990). Radikal gazetesinde Kürt Sorunu’yla ilgili olarak ana akımdan bir akademisyen tarafından yazılan yazıda, yazar “barış sürecine” olumsuz yaklaştığını belirtmiş ve bu sürecin toplumda yaratacağı olası gerginliklere değinmiş, bilimsel düşüncenin ve özellikle sosyal psikolojinin önemine değinmiştir. Yazıda Kürt Sorunu, Kürtler, Türkler, PKK gibi kelimeler kullanılmaksızın, Barış sürecinde “gruplararası ilişkilere” dair şunlar yazılmış:

“Eğer gruplar “diğeri de olmadan da ben varolabilirim, hatta daha da iyi varolurum” inancına sahipse, istediğiniz kadar üst düzey politikalar üretin, elde edeceğiniz kocaman bir “hiç”tir. Bireylerden gelmeyen bir “uzlaşın” çağrısı aradaki uçurumu daha da büyütmek dışında bir işe yaramayacaktır ne yazık ki. Tarafların hiçbiri haksızlık hissetmemelidir. Onlar neyin nasıl olacağına kendileri karar vermelidir. Devletin görevi ise bu iyileşme çabalarında eğer varsa engelleri kaldırmaktır” (Kökdemir, 2009).

Ya devletin ideolojisinin kendisi bu etnik gruplardan birini tarih içinde yüceltmiş ve birini hemen hiç tanımamışsa, ya “şu etnik grup olamadan da ben varolabilirim, hatta daha da iyi varolurum” demişse ve sonuçlar kötü olmuşsa (Saracoğlu, 2008; Yeğen, 2006), ya devletin kendisi bireylerden, Kürt ve Türk aydınlarından gelen ortak barış çağrılarını “vatan hainliği” olarak görmüşse, vaktiyle milletin kendi içinden seçtiği vekillerini yaka paça Meclisten atmışsa, ya taraflardan birisinin yıllardır hissettiği haksızlıkları diğeri pek de hissetmemişse, yani ya bu gruplar kendi güçleri ve iktidara olan mesafeleri açısından birbirlerinden farklı iseler (Simon & Klandermans, 2004), ya bir tanesi bir çok konuda daha dezavantajlı ise ve daha çok temsiliyet sıkıntısı yaşıyorsa (Göregenli, 2007b, Yeğen, 2009)³, ya resmi devlet ideolojisi ve anayasası barışın önündeki en büyük engelse? Devam edelim:

“Adını koyalım; içini doldurmadığınız, ne olduğu pek de belli olmayan ve sadece belli ki kamuoyu kendi arasında tartışsın diye sızdırılan genel af gibi yöntemler, eğer isteğiniz gerçekten barışsa bu sürece sekte vuracak en önemli hatalardan birisidir. Çocuklarını kaybeden anne ve babalara, onların çocuklarının boşuna öldüğünü söylemek cesaret değil sadece kötülük olabilir. Bundan sonraki süreçte anne babaların çocuklarını kaybetmemesini sağlamak ayrı bir şeydir, çocuklarını kaybeden anne babaların yaşama ve ölüme verdikleri anlamı onların ellerinden çalmak çok ayırdır” (Kökdemir, 2009).

Adını biz koyalım: çocuklarının kaybeden ana babaların “yaşama ve ölüme verdik-

³ Mesut Yeğen (2009) yazdığı bir yazıda PKK’nın temsiliyet konusundaki önlenebilir gücüne değiniyor ve şöyle diyor: “Kürt meselesi dairesindeki Kürtlerin büyük kısmı önce PKK’nın sonra da onun yönlendirmesiyle DTP’nin çekim alanında... Sıkıntı bu ve halledilemez değil. Halledilir halledilmesine ama önce sormak gerekmez mi: Bizimkisi nasıl bir Cumhuriyettir ki, cumhurun önemlice bir kısmını silahlı bir örgütün çekim alanına soktu? Bu nasıl bir Cumhuriyettir ki yurttaşlarının üçte birini kendisinden bunca yabancılaştırabilirdi? Cevaplayayım: En sıradan demokrasi talebinin dahi seslendirilmesine izin vermeyip bastıran, en mutedil partilerin ve örgütlerin dahi yaşamasına olanak tanımayan ve bölgede orta sınıfı güdük kılan bir iktisadi vasatı ören bir Cumhuriyetimiz olduğu içindir ki, bugün bu neticeyle karşı karşıyayız...Kürt meselesinin temsilinden, temsilcilerinden memnun olmayıp ‘iyi Kürt’ aramak sevdasındakilere tavsiyemdir: Parmaklarını Kürtlere değil, Kürt meselesinde takip edilen otuz/seksen senelik Cumhuriyet siyasetine sallasınlar”.

leri anlam” denilerek kutsallaştırılan şehitliktir. Bu dinsel sembolizm ve ölümsüzlük düşüncesi yoluyla daha çok genç savaşıma ve “sembolik ölümsüzlüğe” davet edilmiştir. Diğer yandan, çocuklarını kaybeden bütün anne ve babaların “yaşama ve ölüme verdikleri anlam” aynı olamaz (bkz. Meaning Maintenance Model, Heine, Proulx & Vohs, 2006). ABD’de Başkanlık seçimleri esnasında McCain ile Obama arasında bir konuşma geçmişti, canlı izlemiş ve önemli olduğunu düşünmüştüm: McCain kendisine bir annenin yaklaştığını ve üzerinde Irak’ta ölen oğlunun isminin olduğu bir bileziği verdikten sonra, “*Senator McCain, her şeyi yapmanızı istiyorum—bana bir şeyi söz verin, oğlumun ölümünün boşa olmadığını göstermek için elinizdeki güçle her şeyi yapacaksınız...*” der. Buna Obama’nın cevabı şöyle olur: “*Bende de bir bilezik var, Çavuş Ryan David Jopeck’in annesinden...Kendisi bana ‘Lütfen hiç bir annenin benim yaşadıklarımı yaşamasına izin vermeyin’ dedi*” der. Bilim insanları hangi anlayışın barışa daha çok hizmet edeceğini düşünürler? Anne babaların düşünceleri çeşitli politik söylemlerden etkilenebilir (örn: ulusalçı, milliyetçi, dinci, demokratik, komünüteryan, insancıl), fakat topluma egemen olmuş muhafazakâr söylemleri destekleyerek nasıl bir bilim üretmeyi düşünüyor bu bilim insanları? Bu üretilen bilimin ideolojik olmadığı söylenebilir mi? Kime ve neye hizmet etmektedir bu üretilen bilim? Hangi söylemler evrensel-bilimsel verilere daha yakın olacak? Türkiye’de “*Umarım bu barış süreci iyi olur, çocuklarımız dağlarda çarpışmaz, bu yaşadığım acıyı da Allah artık hiç bir anne babaya göstermez...*” diyen anne babalar var mıdır, eğer yoksa oluşabilir mi? Bu ampirik bir sorudur, cevaplanabilir⁴.

Diğer yandan şunu düşünelim: Ya bu barışın içi doldurulsaydı, Gökhan Özgün’ün (2007) yazdığı gibi “*ani, atak, hızlı, radikal, kapsamlı ve kaynağı belli bir demokratikleşmenin*” parçası olsaydı bu ucuza getirilmeye çalışılan barış süreci. Birileri yine şehit anne babalarına, bu demokratikleşmenin öznelinin vatan hainleri olduğunu ve çocuklarının kanlarının yerde kaldığını, savaşa devam etmemiz gerektiğini, gerekirse daha fazla şehit verebileceğimizi söylemeyecekler miydi? Verili politik söylemlerin dışında, bilimsel-evrensel olarak, anne ve babaların “yaşama ve ölüme verdikleri anlam”ın bir özü (essence) olduğu tespit edilebilir mi? Nedir bu öz? Meselenin özü anne babaların içinde mi, yoksa dışında mi gizli? Bilim adamları hangi gizlin peşinden gidip, hangi gizi açığa çıkaracak ve dönüştürecekler?

“Ünlü heavy metal grubu Megadeth’in 1986 yılında piyasaya sürdüğü Peace Sells but Who’s Buying? (Barış Satılıyor ama Alan Kim?) albümü ile aynı adı taşıyan parçasında şöyle der: “...What do you mean, I hurt your feelings? I didn’t know you had any feelings.. / ... Duygularını incittim derken ne demek istiyorsun? Duyguların olduğunu bilmiyordum ki...”. Soğuk savaş dönemine ve genel olarak da ABD’ye bir eleştiri olarak yorumlanan bu şarkının özellikle bu cümlesi insan ilişkilerinde her zaman önemini koruyan bir mesaja evsahipliği yapıyor. Biz insanlar, diğer insanların ne düşündüğü ya da ne hissettiği konusunda o kadar da duyarlı değiliz. Başkaları bizi anlamadığı zaman küplere binsek de, diğerlerini anlama konusunda en ufak bir gayret gösterme eğiliminde olmuyoruz” (Kökdemir, 2009).

Araştırmacı-yazar bu satırlarla bir özeleştiri mi vermektedir? Kolaylıkla şarkı sözlerini Türkiye’ye yöneltilmiş bir eleştiri olarak da yorumlayabiliriz. Biliyoruz ki devletler zaman zaman terör estirebilir, insanların bağına ateş düşürebilir. 1938 yılında olan Dersim Katliamı diye bilinen kıyıyı hatırlayabiliyor muyuz (Aslan, 2010)? Ya Maraş Katliamı’nı (Degirmencioglu, 2008)? Nasıl oluyor da bizi korkutan (terror) bir örgüt, diğer insanlara güven kaynağı oluyor ve umut veriyor (terror management / self-

⁴ Başbakan’a, “Gerilla ölmesin, asker ölmesin” diye seslenen Sakine ana bir örnek olabilir. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1009036&Date=20.07.2010&CategoryID=77>

esteem); benzer şekilde bize güven veren ve içinde bilimsel-tarafsız(!) çalışmalar yürüttüğümüz devletin zor araçları, diğer insanların korku kaynağı olabiliyor? Ya birisinin “teröristi-leşi” öbürüsünün “gerillası-şehadeti” ise, böylece ortak yas tutamıyor ve birbirimizin yüzüne bakamıyorsak (Göregenli, 2006)? Kimin şiddeti daha meşru olacak, İsrail gibi, ABD gibi, daha güçlü olanın mı? Devletle toplum arasındaki yabacılışma bir “grup” için çok daha fazla (örn: Güney Afrika’da Apartheid öncesi siyahlar⁵) ve devlet o “grubu” sürekli baskı altında tutuyorsa, bu devlet baskısını göz önüne almadan nasıl sosyal psikolojik analiz yapacağız? Kimi siyaset bilimciler, tarihçiler, sosyologlar *Devlet Terörü* diye bir kavramdan bahsediyorlar, görüyoruz ki devletler “*belirli bir siyasal amacı gerçekleştirmek için toplum içinde sistematik şiddet yoluyla korku iklimi yaratabiliyorlar*” (bkz. Encyclopedia Britannica). İnterdisipliner olsak mı? 3000 köy boşaltıldığı söyleniyor, oralardan çıkan insanlar büyük şehirlerin varoşlarında hâlen acı çekiyorlar, peki gerçekten bu insanların acılarına ortak olabildik mi? “Duygularını incittim derken ne demek istiyorsun?” Duyguların olduğunu, hatta Türkiye’de olduğunu bile bilmiyordum ki... Öyle ki sorun çıktığında sorunun adını bile koyamadım (bkz. Yeğen, 1996). Sana vaktiyle 1980 Darbesi sonrası Diyarbakır Hapishanesi’nde etmediğimi bırakmadım, ama duyguların olduğunu, hatta insan olduğunu bile bilmiyordum ki...(kavramına sığmayan “*dehumanization*” pratiklerini araştırmak için anahar kelimeler: bok ve canlı fare yedirmek, cop sokmak, Kürtçe konuşma yasağı). Kısaca kendi zulmümüzle psikopolitik bir yüzleşme sürecine girmeden, kendi acılarımızı anlatabilmemiz ve bize acı verenleri durdurmamız mümkün olamaz (alternatif bakışlar için bkz. Değirmencioğlu, 2008; Göregenli, 2007; Paker, 2007). Yazının “ağır metal” müzikle zenginleştirilmiş yanını bırakıp⁶, bilim ile ilgili son kısmıyla bitirelim:

“Siyasetçiler, gazeteciler, entelektüeller, hatta bazı siyaset bilimciler, insan davranışları ile ilgili *bilimsel görgül* çalışmalarının söylediklerini dinlemek yerine olayları okumaya çalışmakla o kadar meşguldürler ki, insanların içindeki düşmanlığı, önyargıyı, çatışmayı, haksızlığı,... çözmeden sistemi bir anda değiştirip barışın kahramanları olacaklarına inanırlar. Doğaldır, ülkeleri yönetenler hep çok akıllı olmuşlardır, onların ne bilimin kendisine ne de *bilim* insanlarına ihtiyaçları vardır... *...Bilimin*, özellikle, insanlar ve gruplararası ilişkileri inceleyen sosyal psikoloji gibi *bilim* dallarının, çatışma durumundaki davranış ve çözüm yolları ile ilgili söyleyebileceği çok şey vardır. Bu konularda yapılmış binlerce çalışma, herkesin ulaşabileceği ortamlarda bulunmaktadır... *... İktisadi, sosyal ya da uluslararası sorunların çözümü için artık Türkiye’yi yönetenlerin de bilimsel bilgiden ve yöntemden beslenen bilim* insanlarına daha sıcak ve yakın davranmasının zamanı çoktan geldi. *Bilimin*, hiç değilse, yenido seçilmek gibi bir kaygısı ya da korkusu yoktur. Doğru bildiğini söyler, kanıtlarını sunar ve her zaman da yanlışlanmaya açık argümanlarla kendisini diğer insanlara sunar. Siyasetten farklı olarak *bilim*, barışın satışı için değil gerçekleşmesi için önerilerde bulunur. *Kulağa daha az hoş gelen* söylemleri olabilir ama hiç değilse bu *bilimsel*

⁵ Güney Afrika’da Apartheid sonrası da siyahların durumu hiç açıcı değil: zira Mandela rejimi kapitalizmin acımasız eziciliği karşısında etkili değil. Herkes fırsat eşitliğine sahip, ama sonuçta bir eşitlik yok ülkede, insanların durumu da içler acısı. Bir not olarak Güney Afrika, eleştirel psikolojinin dünyada en çok geliştiği yerlerden birisidir.

⁶ Megadeth’in bu parçasının sözlerinin ne anlama geldiği konusunda farklı yorumlar var: *Wikipedia*, bu sözlerin metal müzik fanları hakkında gelişen bazı kalıpyargılara (tembel, anti-hükümet, anti-dinci olduklarına) dair olduğunu ve politika konusunda sinik bir tutumu yansıttığını ileri sürüyor. Başka bir yorumda, şarkıyı yazan Dave Mustaine’in şarkıyı yazdığı sırada evsiz olduğu ve Diana isimli bir kız arkadaşının olduğu ve o zamanlar onun için çok şarkı yazdığı söylenmiş. Başka bir yorumda da, şarkıda ABD’nin insanlarına ülkelerinin barış içerisinde olduğunu telkin ettiğini ama, gerçekliğin bundan çok farklı olduğu anlatılıyor. Aynı Türkiye’de Kürtlere hep eşit olduklarının söylenmesi gibi: Biliyoruz ki Kürtler Cumhuriyet tarihinde hep “müstakbel Türkler” olarak görüldüler, en son gelişmelerle de artık tanındılar; ama dışlayıcı bir şekilde “sözde vatandaş” olmaktan da kurtulamadılar (bkz. Saracoğlu, 2008; Yeğen, 2006).

söylemler çoğunlukla dogmatizimden uzak yapılarıyla sınınmaya açıktır” (Kökdemir, 2009, vurgular eklendi).

“Bilime” olan bu yoğun vurgu ne anlama gelmektedir? Bilimin aydınlatıcı ışığı altında, bu yazıda “kulağa daha az hoş gelen” ve Türkiye’nin verili paradigmasını sorgulayan, insanların yaygın inanışlarını sarsan bir bilimsel perspektif bulmak mümkün değil. Demek ki “Barışın satışı için değil gerçekleşmesi için önerilerde bulunmak”, Başkan seçilmeyi uman Senatör McCain gibi düşünmeyi gerektiriyor. “*Bilimsel bilgiden ve yöntemden beslenen bilim insanlarının*” söyleyecekleri de sokakta her zaman maruz kaldığımız yaygın inanışlardan (common-sense) farklı olamıyor, hatta bu inanışlar bizlere bilim retoriği ile “satmadan sunuluyor” (bkz. Jovchelovitch, 2008). Bunların devlet söyleminde asayiş sorununa indirgenmiş Kürt sorunundan aslında hiç bir farkı yok (Yeğen, 1996). Bilimsel olarak sağlam temellerde düşündüğümüzde, “insanların içindeki düşmanlığı, önyargıyı, çatışmayı, haksızlığı” (vurgu eklendi), insanların dışındaki düşmanlık (vurgu kendinden), önyargı, çatışma ve haksızlıklara odaklanmadan, geçmişin acı düğümünü çözmeden nasıl çözeceğiz? Bilimsel bir perspektifle sosyal psikolojiyi miyopluktan kurtarmaya çalışan, psikolojiyi her zaman sosyal bir parçası olarak gören Muzafer Sherif’ten (1936) ve onun *Değişen Dünya*’sından (1945), bilim insanlarının ve özellikle sosyal psikologların bunları öğrenmiş olmaları son derece üzücü ve düşündürücüdür (Sherif’i yeniden keşfeden önemli bir yazı için bkz. Kağıtçibaşı, 2006)...

Siyasetin ve psikolojinin ortak amaçlarından birisi de insanların her düzeyde refahını artırmaktır. Bu da eleştirel bir nosyon olan ve her zaman gözden kaçan psikopolitik kavramların, psikopolitik refahın önemine işaret etmektedir. “Eleştirel düşünce” üzerine çalışmış bir akademisyen bile böyle “ölümcül” hatalara düşüyorsa, beşeri bilimlerin içinde olduğu durumu siz düşünün. Doğaldır, psikolojik bilgiyi kritik bir göz olmadan üretenler hep çok akıllı olmuşlardır, onların ne siyaset felsefesinin kendisine ne de kendi siyasal perspektiflerinin görgül çalışmalarına ve teorik içgörülerine olan etkisini düşünmeye ihtiyaçları vardır... Psikoloji tarihinin, özellikle bilimsellik ve psikolojik bilgi üzerindeki politik etkilerle ilgili söyleyebileceği çok şey vardır. Bu konularda yapılmış binlerce çalışma, herkesin ulaşabileceği ortamlarda bulunmaktadır... Psikolojinin epistemolojik sorunlarının çözümü için artık Türkiye’de psikolojiyi yönetenlerin psikolojik bilginin sosyolojisinden, politik imalarından ve eleştirel yöntemlerden beslenen sosyal bilim insanlarına daha sıcak ve yakın davranmasının zamanı çoktan geldi.

Verdiğimiz örnekteki metnin sahibi olan araştırmacı çeşitli gazetelerde yazı yazmasının yanında *Savunma Bilimleri Enstitüsü* kapsamında ders vermiş, yüksek lisans tezlerinin yönetiminde bulunmuş⁷ ve etnik-politik bir soruna sadece bir yanından (“terör”, “ulusal güvenlik” söylemlerini besleyecek şekilde) bakmaya koşullanmış görünmektedir. Asıl olan sorunu askerileştirmekten (militarization) uzaklaştırmak, bir asayiş sorunu olarak görmekten artık kurtulmak, sorunun etnik referanslı politik doğasını görebilmek, tarihsel olarak baskı görmüş etnik oluşumları anlayabilmek ve bu anlamda soruna savaş ve ulusal güvenlik gözlükleriyle değil gerçek bir siyasal barış perspektifinden bakabilmektir. Özetle, bilim insanları bizim dikkatimizi bir şeylere çekerken (örn: “terör psikolojisi”, “terror management”, “öz-güven”, “psikolojik refah” bkz. Kökdemir, 2003), dikkatimizi bir şeylerden de uzaklaştırıyorlar (örn: asimilasyon, devlet terörü, askeri darbelerin psikolojik etkileri, psikopolitik yüzleşme, anti-militarizm, psikopolitik refah). Bu şekilde politik olanı da *psikolojikleştiriyorlar*. Bunu bazen bilinçli, bazen de farkında olmadan ve otomatik olarak yapabilirler (politik düşüncelerin zımni yapısı ve otomatikliği için bkz. Burdein, Lodge, & Taber, 2006). Bazı bilim-

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.kokdemir.info

sel söylemler ve bilim retoriği, bilim insanının aldığı bilim dışı pozisyonlarıyla ilişkili ve varlık zeminlerinin anlamlı-bütünlüklü bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yani bilimsel söylem-retorik ile resmi devlet söyleminin ya da “milli” söylemin el ele gitmesi, sadece bir tesadüf değil: “devletli-askeri” şapkalarla “bilim” şapkalarının karışmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara ek olarak bilim ve sosyal bilim ayrımını reddediyor olmak, “bilimin bütünlüğü” tezini savunmak tabloyu çok güzel tamamlar (Kökdemir, 2004). Hatta düzenli olarak psikolojinin bir bilim dalı olduğunu, yöntemin ve eleştirel düşünmenin önemli olduğunu psikoloji camiasına hatırlatmak da (Kökdemir, 2009)⁸... “Terör psikolojisi” özelinde tartışmayı bir kenara bırakıp Türkiye’de psikoloji üzerine daha genel bir tartışma ile devam edelim.

Prototipik olduğunu düşündüğüm bu akademik eğilimleri psikopolitik bağlamına oturtmak önemli olmaktadır. Kısaca şunu söylemek gerekiyor: Kişiselleştirdiğimiz toplumsal değerlerimizle, üzerinde çalıştığımız olguların etkileşimi çok önemlidir ve bilimsel yansızlığımızla ilgili inancımızın hem yanlışlığına hem de yansız kalma motivasyonumuzun kaynaklarına işaret eder. Psikoloji tarihinden, toplumun bilimsel olarak uzmanlar tarafından yönetilmesi (teknokrasi) düşüncesinin hangi egzersizlerle sonuçlandığını geçmişte gördük. Bu düşüncelerin dinamiğine, bu ideolojik eğilimlerin bireysel ve sosyal bağlamına göz atalım.

Türkiye’de ve Dünyada psikologların psikolojisi ve sosyolojisi

Türkiye’de ve dünyada ilişkide olduğumuz bir çok ana akım akademisyenin (kesinlikle hepsi değil ve bu konuda görgül veriler yok) kendisini hiçbir bilimsel (e.g., ampirist, mantıksal pozitivist, hermeneutik) ya da politik (ulusalçı, liberal, muhafazakar) ideolojiyle yani “izm” ile tanımlamadıklarını (self-definition) ve bu konuda bilinç düzeyinde samimi (academic integrity) olduklarını biliyoruz. Şimdi işin psikolojik mekanizmasını anlamak için biraz psikolojizm de biz yapalım: Görgülcülük (empiricism) ya da bilimcilik (scientism) yapmadan, psikolojideki kimi görgül çalışmaları takip etmeyi çok seviyorum ve kendi politik yazılarımda bunları kullanmaktan çekinmiyorum (bir örnek için bkz. Aslıtürk, 2007). Severe takip ettiğim kimi sosyal psikolojik çalışmalar, sadece politik hayatın değil akademik hayatın da otomatiklikten özgür olamayacağını gösteriyor (Logan, 1997)⁹. Yani bir akademisyenin iç sesi tarafsızlık konusunda çok ikna edici olabilir, fakat büyük oranda bilinçdışı oluşan kendini kandırma eylemi (unconscious self-deception) başkalarını kandırmakla (impression management) ilişkili olup, psikolojik bir savunmaya da işaret edebilir (bkz. social desirability, Paulhus, Fridhandler, & Hayes, 1997). Bunların yanında, içinde yaşadığımız ve varlığımızın bir parçası hale gelen “izm”lerimizi anlamaya çalışmak, “ideolojilerin sonunun geldiği” bir çağda kötü, dogmatik bir çaba olarak da görülebilir (bir eleştiri için bkz. Jost, 2006). Hatta liberal-bireyci-özgür bir dünyada insanın içinde yaşadığı ideolojileri anlamaya çalışması, bu anlamda daha bilinçli olması ve anlamlı bir ideolojik perspektif geliştirmeye çalışması, bir gericilik olarak da görülebilir (daha çok kolektivist kültür-lere has). Geçerli midir bunlar? Hayır. Biliyoruz ki birer insan olarak tüm dünyada akademisyenler içlerinde buldukları statükoyu devam ettirmeye, onu iyi ve meşru görmeye, onun arzu edilir olduğunu düşünmeye eğilimlidirler (Jost, Banaji, Nosek, 2004). Zira sormak gerekiyor: akademisyenler bu “izm”lere her gün maruz kaldıklarında, bu “izm”ler onları tanımlamaya başladığında ne yapıyorlar?

⁸ Önemli bir not olarak, bu sunuşta bulunmadığımı belirtmek isterim. Bu referansı vermenin nedeni araştırmacının aldığı akademik pozisyonu gösterebilmek ve bilim retoriğini sürekli kılma çabasına işaret etmektir.

⁹ Bu makalenin önemli bir yanı otomatiklikle ilgili bu meşhur kuramların da otomatiklikten muaf olmadığını vurgulaması! Bu makalede “Resource Theory” üzerinden bir değerlendirme yapıyor. Burada asıl vurgulamak istediğim hepimizin bilinçdışımızın kuruluşuyla *düşünsel* bir süreç girmemiz gerektiğidir. Zira Logan’ın (1997) dediği gibi “Bilinçdışı işleme günlük hayatta kabul edilebilir, ama akademik hayatta kabul edilmemelidir” (s. 173).

Aslında burada cevabı “akademisyen psikolojisinde” ya da bilim insanlarının aralarındaki “bireysel farklılıklarda” değil, aynı Muzafer Sherif’in yaptığı gibi cevabı *insan psikolojisinin sosyolojisinde* görmek daha doğru. Yani bütün psikologların psikolojisini sosyal bağlamına oturtmak gerekiyor. Sherif’i etkileyen Marx da “*İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır*” diyerek önemli bir uyarıda bulunmuştu. Böyle olunca bizler örneğin bir meslek grubunun içinde dolanan bazı yaygın düşünceleri anlayabiliyoruz: Örneğin Türkiye bağlamında, bir çok ana akım psikolog akademisyen (kesinlikle hepsi değil), sanki ortak anlaşmaya varmışlar gibi, Ermeniler’den özür metninin bu sorunun çözümüne değil derinleşmesine hizmet ettiğini; darbe gündeminde generallerin bir suç işlemiş olduğunu düşünmediklerini; Cumhuriyetin kuruluşunda ve Anadolu’nun etnik homojenizasyonu esnasında zulmün bir rolünün olmadığını; milliyetçiliğin tartışılmasının problem yaratabileceğini söylüyorlar. Veya dünya çapında ırkçılık, cinsiyetçilik, ve cinsel taciz gibi politik kavramlar yerine örneğin nefret suçları gibi kişiye-içkin kavramların kullanılmasını daha uygun buluyorlar (psychologization-psikolojikleştirme). Örneğin, tecavüz sorununu, topluma egemen olan ataerkil söylemleri hedef almaksızın ve bireylerin psikolojisine odaklanarak çözmeye çalışmak miyopluktur. Bu yaygın inanışları ve düşünceleri nereden ediniyorlar, bu bilim insanları?

Bunlar “Beyaz Psikolojisi” ya da Türkiye özelinde “Beyaz Türkler”in hijyen sorunu olmasın (bkz. Kamuran Kızlak’ın bu sayıdaki yazısı, 2010)? Simon Fraser Üniversitesi’nden Efe Peker (2010), Tekel işçilerine “ideolojiksınız” diyen siyasetçiler üzerine yazdığı bir yazıda Terry Eagleton’dan aktarmış: “*İdeoloji ağız kokusu gibidir, kimse kendisinde olduğunu bilmez, hep başkasında olduğunu sanır*”. Devletlerin yerleşik ideolojileri vardır, bilim insanlarının da yerleşik bilgisi. Bu bilgi ile toplumsal sorunları çözerken devlet ideolojisine hizmet etmiyor olmak için, bilimsel bilginin nesnel olduğunu, yaygın inanışlardan çok farklı olduğu, kendini yanlışlayabildiğini ve tartışmaya açık olduğunu da her zaman eklemek çok önemlidir. Bu fonksiyonel bir kimlik savunma sistemi, güç ve iktidarın hegemonik ideolojisi yardımıyla bir korku yönetimi (terror management) ya da *scientific face maintenance* olabilir. Bunlar psikologların psikopolitik pozisyonlarına işaret eder. Hiç bir pozisyon almadan, en güvenli pozisyonu almak ve kimi kökleşmiş toplumsal muhafazakârlıkları toplumsal birlik ve ilerleme (ittihat ve terakki!) adına sürdürebilmek de mümkün olabilir böyle bir kimlik ile. Teknokrasi de ancak kendini bu şekilde meşrulaştırabilir. Bilime siyaset karıştırmadığını iddia edenlerin psikolojiyi ilgilendiren toplumsal konularda *düşünümsel* (reflexive) bir bilim insanı gibi değil de, *Devlet Adamı* (Statesman) ya da Türkiye bağlamında Jön Türkler gibi düşünmelerini çok iyi anlıyoruz...

Bu tutumlarla ilişkili olarak dünyada ve Türkiye’de bilim söylemi de bir makyaj olarak öne çıkmaktadır. Bir çok ana akım psikolog akademisyen (kesinlikle hepsi değil ve bu konuda görgül veriler yok), bir bilgi rejimi olan “bilimsel ana akım psikoloji”yi savunurken, sanki ortak anlaşmaya varmışlar gibi psikolojinin iyi bir bilim olduğunu, yöntemin hakikate ulaşmak için en ayrıcalıklı yol olduğunu söylemektedirler. Türkiye’de ve dünyada psikolojinin bir bilim olduğunu iddia eden ana akım akademisyenlerin durumu psikolojinin bilimsel statüsü üzerine gelişen tartışmaların ötesinde kaçınılmaz bir söylemsel pozisyon alıştan (discursive positionning) ve retorikten ibaret (e.g., Bevan & Kessel, 1994, Billig 1990; Davies & Harre, 1990)¹⁰. Siyasetin kaçınılmaz “kirli-

¹⁰ Gerçekten, dünyada psikolojinin bilimsel statüsü ile ilgili tartışmalar heyecan verici bir şekilde sürerken, prototipik akademisyenler psikolojinin bilimsel statüsünden hiç bir şüphe duymayabilirler. Bu liste mesleki ve politik imalarına doğru da uzatılabilir: Örneğin, akademisyenler “yayın yapmak” gibi dışsal bir motivasyona kendilerini kaptırmış, memurlaşmış ve “doktor”, “doçent”, “profesör” gibi akademik rütbeleri askeri rütbeler gibi kullanmaktan hiç çekinmiyor olabilirler. “İnsan Doğası”nın ve “iyi hayatın” ne olduğuna dair tartışmalar felsefi düzeyde yüzlerce yıldır sürer ve psikoloji içerisinde halen devam ederken, kimi “sosyal” psikologlar insanların doğaları gereği bencil olduklarını, vahşi doğada bir mücadele olduğunu ve en iyi toplumsal düzenin rekabet üzerine kurulu günümüz neo-liberalizmi olduğuna inanabilirler. Sosyal cinsiyet çalışan liberal bir sosyal psikolog “sosyal cinsiyetin doğal düzenin bir sonucu

liği” karşında, tarafsız ve arı bir bilimci kimliğinin kurulması ihtiyacından başka bir şey değil, bu *bilimci* (scientific) duruş. “Biz bir bilim dalını temsil ediyoruz”, “Şapkaları karıştırmayalım”, “Politikleşiriz” “İtibarımız zedelenir”, “Elimizde bilimsel yöntemden daha iyi bir araç yok” şeklinde tezahür eden sözler objektif görünme ihtiyacından ve bilim adamı-insanı kimliğinin sürekliliğinin korunması gerektiğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak bu arı “bilim adamı-insanı” kimliğiyle birlikte çeşitli hususlarda (örn: eşcinsellik, etnik sorunlar, ırkçılık gibi konularda) kamusal inanılabilirliğin (credibility) inşa edilmesi, çeşitli ülkelerdeki sembolik pazarların ve hatta akademisyenlerin ek gelir ihtiyaçlarının karşılanması, kısaca bilim makyajı altında ideolojik hegemonya ve ticaretin devam etmesi de böyle mümkün olabilir. Bu kimliğin korunması ve ideolojik olarak nötr bir konumda olduğunu ispat etme çabası günümüz psikolog teknokratları için psikososyal bir zorunluluk gibi görünmektedir.

Sonuç

Dünyada psikolojinin bilimsel statüsü üzerine tartışmalar sürmektedir. Benzer şekilde psikolojinin ideolojik fonksiyonları ve toplumsal rolü üzerine gelişen tartışmalar da psikolojik bilginin politik fonksiyonlarını ortaya koymaktadır. Bu yazıda, Türkiye’de psikoloji içerisinde gelişen ve psikolojinin bilimsel olduğunu iddia eden, psikolojiye siyaset karıştırılmamasını öğütleyen son tartışmalara değinildi. Bu esnada “barış süreci” içerisinde bir örnekle psikologların nasıl “bilimsel bilgi” makyajıyla politik mesajlar vermeye çalıştıklarını ortaya koyuldu. Sonuç olarak söylenebilir ki, ne dünyada psikolojinin bilimselliği üzerine üzerinde bir açıklık, ne bilimsel psikolojik bilginin toplumsal değerlerden bağımsız olduğunu gösteren bir tarih, ne de Türkiye’de ana akım psikolojinin toplumsal konularda ideolojiden arınmış bir psikolojik bilgi ürettiğine dair veriler var elimizde. Elimizdeki veriler psikologların böyle bir dil tutturma ihtiyacına ve bunun psikolojik-sosyolojik temellerine işaret etmektedir.

Peki bu aşamada ne yapabiliriz ve sorumluluğumuz neler?... Geldiğimiz bu noktada, paylaşabileceğimiz ortak etik değerler ve karşılıklı samimiyet çerçevesinde, bilim insanlarını düşünömsel bir sürece davet edebiliriz. Tekrar etmek gerekirse, psikolojide düşünömsellik araştırmacının araştırma sürecine olan kendi etkisinin farkında olmasını ve kendi değerlerinin araştırmalarının dışında kalmasının imkânsız olduğunu kavramasını gerektirmektedir: Bu anlayışla, birincisi, psikoloji bilimiyle uğraşan insanlar hatta bütün psyche bilimleriyle çalışan insanlar bu bilimlerin bilimsel statüsü ve epitemolojik sorunları üzerine gelişen tartışmaları gözden geçirmeyi düşünebilirler. İkincisi, psikolojik bilginin tarih içerisindeki görünüşleri ve güç-iktidar ilişkileri içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılması için eleştirel tarih bilincinin oluşması önemli olabilir. Burada toplumsal tarih bilinciyle, psikoloji tarihi bilincini beraber düşünmek önemli olacaktır. Üçüncüsü, kendi kariyer ihtiyaçlarının ötesinde, psikolojik bilgiyi toplumsal dönüşüm ve toplum psikolojisi için kullanmaya çalışan ve aktivist sorumluluğuyla hareket eden akademisyenlere daha çok destek verilmesi, günümüzün toplumsal sorunlarının yakıcılığı düşünöldüğünde çok yerinde olacaktır. Son olarak, bir şekilde kapanan *Psikopolitik Konum Bildirgesi* tartışmasının bir vadede tekrar açılmasını umuyoruz. Eğer davetimize icabet ederek kendi bilimsel-politik varlık zeminini gözden geçirmeye cesaret edecek insanlar olursa, bir bilgi rejimi olarak psikoloji Türkiye’de insanların refahına hizmet eden gerçek bir sosyal bilim olabilir.

---

olmadığını, insan ürünü olduğunu” anlamlı bir şekilde savunabilirken, mesele sosyal sınıflara gelince tabiattaki eşitsizlikleri örnek olarak gösterebilir ve “kimi eşitsizliklere saygı gösterilmesini” isteyebilir. Akademisyenler kendi liberal-muhafazakarlıkları ve kadim bireycilikleri içerisinde “bilim ve siyaseti karıştırmamaktan” dem vurabilir ve bunun bir çelişki olduğunu da düşünmeyebilir. Türkiye özelinde, Kürt sorunundaki vahim durumu psikolojik açıdan değerlendiren doğru düzgün tek bir bilimsel makale bile yazılmıyor iken (Banu Cingöz Ulu’nun (2008) York Üniversitesi’nde yazdığı doktora tezi hariç), sosyoloji, felsefe, tarih, siyaset gibi disiplinlerden araştırmacılar konuya daha aktif bir ilgi gösterebilirler..

Kaynaklar

Aslan, S. (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim Tarih, Toplum, Ekonomi, Dil ve Kültür*. İstanbul: İletişim.

Aslıtürk, E. (2007). Hepimiz çaresiz miyiz? Kaygı, inkâr ve narsistik temizlik ekseninde milliyetçilik ve dincilik. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 1. <http://www.elestirelpsikoloji.org/arsiv/01/asliturk.html>

Aslıtürk, E., & Batur, S. (2007). Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e: Giriş. içinde S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzafer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 9-20). İstanbul: İletişim.

Bevan, W. & Kessel, F. (1994). Plain truths and home cooking: Thoughts on the making and remaking of psychology. *American Psychologist*, 49, 505-509.

Bickhard, M. H. (2001). The Tragedy of Operationalism. *Theory & Psychology*, 11, 35-44.

Billig, M. (1990). Rhetoric of social psychology. In I. Parker and J. Shotter (eds) *Deconstructing Social Psychology*, London: Routledge.

Brewer, M. B. (2004). Taking the social origins of human nature seriously: Toward a more imperialist social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 107-113.

Burdein, I., Lodge, M., & Taber, C. (2006). Experiments on the automaticity of political beliefs and attitudes. *Political Psychology*, 27, 359-371.

Cingöz-Ulu, B. (2008). *Structure of Turkish national identity and attitudes towards ethno-cultural groups in Turkey*. Unpublished PhD Dissertation, York University, Toronto.

Davies, B. & R. Harré (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 44-63.

Değirmencioğlu, S. (2008) Maraş Katliamı: Unutuyoruz, Unutturuyoruz, Unutuluyor...*Bianet*, 27-12-2008. <http://bianet.org/biamag/toplum/111596-maras-katliami-unutuyoruz-unutturuyoruz-unutuluyor>

Değirmencioğlu, S. (2010). Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında?. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 3-4. www.elestirelpsikoloji.org

Derksen, M. (2005). Against integration: why evolution cannot unify the social sciences, *Theory & Psychology* 15, 139-162.

Eagly, A. H. (1995). The science and politics of comparing women and men. *American Psychologist*, 50, 145-158.

Eleştirel Psikoloji Bülteni (2008). *Temel İlkeler*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/bulten/temelilkeler.html>

Eysenck, H.J. (1997). Personality and experimental psychology: The unification of psychology and the possibility of a paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1224-1237.

Fiske, S. T. (2004). Mind the gap: In praise of informal sources of formal theory. *Perso-*

nality and Social Psychology Review, 8, 132-137.

Gardner, H. (1992). Scientific psychology: should we bury it or praise it? *New Ideas in Psychology*, 10(2), 179-190.

Goertzen, J. R. (2008). On the possibility of unification: The reality and nature of the crisis in psychology. *Theory & Psychology*, 18, 829-852.

Göregenli, M. (2003). Sosyal psikolojiden hareketle sosyal bilimlerde olgu-değer ilişkisi üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 97, 234-246.

Göregenli, M. (2006). Birbirimizin yüzüne bakabilmek, *Birgün Kitap Eki, Haziran*. <http://www.metiskitap.com/Scripts/Catalog/Text.asp?ID=11873&BID=1911>

Göregenli, M. (2007). Şerif'ten sonra Türkiye'de Sosyal Psikolojinin "Sosyal"lığı ve Sosyal Sorumluluğu Üzerine Düşünceler. İçinde: S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzaffer Sherif'e* (s. 217-239). İstanbul: İletişim.

Göregenli, M. (2007b). Bir ekonomik, sosyal, bölgesel ve etnik ayrımcılık sorunu olarak Kürt Sorunu. *Türkiye Barışını Arıyor Konferansı*, 13-14 Ocak, Ankara.

Greenwood, J. D. (2004). *The disappearance of the social in American social psychology*. New York: Cambridge University Press.

Heine, S. J., Proulx, T., & Vohs, K. D. (2006). Meaning maintenance model: On the coherence of human motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 88-110.

Henriques, G. (2003). The Tree of Knowledge System and the Theoretical Unification of Psychology. *Review of General Psychology*, 7(2), 150 -182.

Herman, E. (1995). *The romance of American psychology: Political culture in the age of experts*. Berkeley, CA: University of California Press.

Herrnstein, R. & Murray (1994). *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: Free Press.

Hunt, H. T. (2005). Why psychology is/is not traditional science: The self referential basis of psychological research and theory. *Review of General Psychology*, 9(4), 358-374.

Jansz, J. & van Drunen, P. (Eds.) (2004). *A social history of psychology*. Oxford: Blackwell.

Joseph, S. (2007). Agents of social control? *The Psychologist*, 20, 429-431. http://www.thepsychologist.org.uk/archive/archive_home.cfm?volumeID=20&editionID=149&ArticleID=1213

Jost, J.T. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 61, 651-670.

Jost, J.T., Banaji, M.R., & Nosek, B.A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25, 881-919.

Kağıtçıbaşı, C. (1994). Psychology in Turkey. *International Journal of Psychology*, 29, 729-738.

Kağıtçıbaşı, C. (2007). Şerif'i tekrar keşfetmek: Bir kişisel değerlendirme. İçinde S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 119-129). İstanbul: İletişim.

Kağıtçıbaşı, C. (2006). Rediscovering Sherif: Sherif's role in the formation of social psychology; his relevance for (cross-) cultural psychology; and his commitment to human wellbeing. *Cross-Cultural Psychology Bulletin, June-December*, 20-26.

Katzko, M. W. (2002). The rhetoric of psychological research and the problem of unification in psychology. *American Psychologist, 57(4)*, 262-270.

Kaygusuz, C. (2009). İnsan bilimleri, olgu değer sorunu ve akademik bilimlere yansımaları, *Eleştirel Psikoloji Bülteni, 2*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/>

Kızlak, K. (2010). "Meslek Yasası" Ahirete İntikal Eder mi? *Eleştirel Psikoloji Bülteni, 3-4*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/>

Kitzinger, C. (1990) 'The Rhetoric of Pseudoscience', in I. Parker and J. Shotter (eds). *Deconstructing Social Psychology*, pp. 61-75. London: Routledge.

Kökdemir, D. (2009). Barış satılıyor alan var mı? *Radikal, 28 Ağustos*. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=951881&Date=06.05.2010&CategoryID=83>

Kökdemir, D. (2009). Bir bilim alanı olarak psikoloji: Positivismden eleştirel düşünmeye bilimsel yöntem. 3. *Psikoloji Lisansüstü Öğrencileri Kongresi, 24 - 28 Haziran*, Koç Üniversitesi, İstanbul.

Kökdemir, D. (2004). Bilim, sosyal bilim ve psikoloji. *XIII. Ulusal Psikoloji Kongresi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 7-11 Eylül*.

Kökdemir, D. (2003). Bir insan davranışı olarak terör. *PiVOLKA Savaş Özel Sayısı, 16-18*. <http://www.elyadal.org/arge/birinsan.htm>

Leary, D. E. (2001). One big idea, one ultimate concern: Sigmund Koch's critique of psychology and hope for the future. *American Psychologist, 56*, 425-432.

Lilienfeld, S.O. (2002). When Worlds Collide: Social Science, Politics, and the Rind et al. (1998). Child Sex Abuse Meta-Analysis, *American Psychologist 57(3)*: 176-88.

Logan, G. D. (1997). The automaticity of academic life: Unconscious applications of an implicit theory. In R. S. Wyer (Ed.), *Advances in Social Cognition, Vol. 10*, pp. (157-179). Mahwah, N.J.: Erlbaum.

Marecek, J. (1995). Gender, politics and psychology's ways of knowing. *American Psychologist, 50(3)*, 162-163.

McAdams, D. P. (1995). What do we know when we know a person? *Journal of Personality, 63*, 365-396.

McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist, 61(3)*, 204-217.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2003). Üniversite A.Ş.'de bir 'homo academicus': 'Ersatz' yuppie akademisyen. *Toplum ve Bilim, 97*, 7-42.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2007). Gene de unutulmayan adam. İçinde S. Batur, E. Aslıtürk

(eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 107-117). İstanbul: İletişim.

Nightingale, D. J., & Cromby, J. (1999). (Eds). *Social constructionist psychology: A critical analysis of theory and practice*. Buckingham: Open University Press.

Özgün. G. (2007). Kürt meselesi ve PKK'yla ilgili acı gerçek. *Radikal*, 16/11/2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239012>

Paker, M. (2007). *Psiko-politik Yüzleşmeler*. İstanbul. Birikim Yay.

Parker, I. & Shotter, J. (1990). (Eds). *Deconstructing Social Psychology*. London and New York: Routledge.

Paulhus, D. L., Fridhandler, B., & Hayes, S. (1997). Psychological defense: Contemporary theory and research. In R. Hogan, J. A. Johnson, & S. R. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology* (pp. 543-579). San Diego: Academic Press.

Peker, E. (2010). Tekel işçileri, ideoloji tekeline karşı. *Radikal*, 24/01/2010. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=976327&Date=03.05.2010&CategoryID=42>

Prilleltensky, I. (1989). Psychology and the status quo. *American Psychologist*, 44, 795-802.

Prilleltensky, I. (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*. Albany, NY: New York University Press.

Prilleltensky, I. (1997). Values, assumptions, and practices: Assessing the moral implications of psychological discourse and action. *American Psychologist*, 47, 517-535.

Prilleltensky, I. (2001). Value-based praxis in community psychology: Moving towards social justice and social action. *American Journal of Community Psychology*, 29, 747-778.

Prilleltensky, I. (2003). Understanding, resisting, and overcoming oppression: Toward psychopolitical validity. *American Journal of Community Psychology*, 31(1-2), 195-201.

Prilleltensky, I. (2007). Psychopolitical literacy for wellness and justice. *Journal of Community Psychology*, 35(6), 793-805.

Prilleltensky, I. (2008). The role of power in wellness, oppression, and liberation: The promise of psychopolitical validity. *Journal of Community Psychology*, 36, 116-136.

Reich, S. M., Pinkard, T., & Davidson, H. (2008). Including history in the study of psychological and political power. *American Journal of Community Psychology*, 36, 173-186.

Rennie, D. L. (1995). On the rhetorics of social science: Let's not conflate natural science and human science. *The Humanistic Psychologist*, 23, 321-332.

Riger, S. (1992). Epistemological debates, Feminist voices. *American Psychologist*, 47(6), 730-740.

Rose, N. (1990). Psychology as a "social" science, in Parker, I. and Shotter, J. (eds). *Deconstructing Social Psychology*. London: Routledge.

Rozin, P. (2001). Social psychology and science: Some lessons from Solomon Asch.

Personality and Social Psychology Review, 5, 2-14.

Rushton, J. P. (2000). *Race, evolution, and behavior: A life-history perspective* (3rd Edition). Port Huron, MI: Charles Darwin Research Institute.

Ryan, W. (1971). *Blaming the victim*. New York: Pantheon Books. I. Prilleltensky (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*'de görüldüğü gibi. Albany, NY: New York University Press.

Sampson, E. E. (1981). Cognitive psychology as ideology. *American Psychologist*, 36, 730-743.

Sampson, E. E. (1988). The debate on individualism: Indigenous psychologies of the individual and their role in personal and societal functioning. *American Psychologist*, 43, 15-22.

Sampson, E. (1990). Social psychology and social control. In I. Parker & J. Shotter (Eds.), *Deconstructing social psychology* (pp. 117-126). London: Routledge.

Saracoğlu, C. (2008). 'Exclusive recognition': the new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 32(4): 640-658.

Scarr, S. (1997). Behavior-Genetic and Socialization theories of intelligence: Truce and reconciliation. In R. J. Sternberg & E. Grigorenko (Ed.), *Intelligence, Heredity, and Environment* (pp. 3-41) New York: Cambridge University Press.

Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York: Harper & Brothers.

Sherif, M. (1945). *Değişen Dünya*. Ankara: Arpad Yayınevi.

Schwartz, B. (1997). Psychology, idea technology, and ideology. *Psychological Science*, 8, 21-27.

Simonton, D. K. (2004). Psychology's Status as a Scientific Discipline: Its Empirical Placement Within an Implicit Hierarchy of the Sciences. *Review of General Psychology*, 8(1), 59 - 67.

Simon, B. & B. Klandermans (2004). Politicised Collective Identity: A Social Psychological Analysis. In: J.T. Jost and J. Sidanius (ed.), *Political Psychology*, (pp. 449-465). New York: Psychology Press.

Slife, B. D., & Williams, R. N. (1997). Toward a theoretical psychology: Should a subdiscipline be formally recognized? *American Psychologist*, 52, 117-129.

Smith, M. B. (2001). Sigmund Koch as critical humanist. *American Psychologist*, 56, 441-444.

Staats, A. W. (1991). Unified positivism and unification psychology. *American Psychologist*, 46, 899-912.

Staats, A. W. (1999). Unifying Psychology Requires New Infrastructure, Theory, Method, and a Research Agenda. *Review of General Psychology*, 3(1), 3-13.

Stam, H. J. (2000). Theoretical Psychology. In K. Pawlik & M. R. Rosenzweig (Eds.), *International Handbook of Psychology* (pp. 551-569). London: Sage.

Stam, H. J. (2004). Unifying psychology: Epistemological act or disciplinary maneu-

ver? *Journal of Clinical Psychology*, 60, 1259-1262.

Sternberg, R.J., & Grigorenko, E.L. (2001). Unified psychology. *American Psychologist*, 56(12), 1069-1079.

Thorngate, W. (1990). The economy of attention and the development of psychology. *Canadian Psychology*, 21, 62-70.

Wertz, F. J. (1999). Multiple methods in psychology: Epistemological grounding and the possibility of unity. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 19, 131-166.

Yeğen, M. (1996). The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity. *Middle Eastern Studies*, 32, 216-229.

Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa*. İletişim: İstanbul.

Yeğen, M. (2009). İyi çocuk Kürt. *Radikal*, 20/12/2009. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=970118&Date=25.12.2009&CategoryID=42>

Yanchar, S.C. (1997). Fragmentation in focus: History, integration, and the project of evaluation. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 17, 150-169.

Yanchar, S. C. (2000). Progress, unity and three questions about commensurability. *The Journal of Mind and Behaviour*, 21, 243-259.

Yanchar, S. C., & Slife, B. D. (1997). Pursuing Unity in a Fragmented Psychology: Problems and Prospects. *Review of General Psychology*, 1(3), 235-255.

Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri: "Terör Psikolojisi" Neye Yarar?

Ersin Aslıtürk

Ana-akım psikolojiye egemen olan bilim retoriğinin iki önemli ayağı bulunmaktadır. Birincisi, psikolojinin bir bilim olduğu ve nesnel bilgiye ulaşmanın en kıymetli yolunun bilimsel yöntemlerden geçtiğidir. İkincisi, bilimsel düşüncenin politikadan bağımsız olması gerektiği ve bilimsel bilgiye siyaset karıştırılmasının bilimin tarafsızlığına ve nesnellikine gölge düşüreceği yönündedir. Bu yazıda bu iki düşüncenin kaynakları ve tarih önündeki geçerlilikleri incelenmekte, psikolojinin bilimsel statüsü, psikolojik bilginin politik doğası ve bilim insanlarının bilimsel söyleminin zımnı ideolojisi tartışılmaktadır. İlk bölüm, birlik (unification), karşılaştırılmazlık (incommensurability) ve ilerleme (progress) mefhumları üzerinden psikolojik bilginin bazı problemlerine eğilmektedir. İkinci bölümde, psikolojik bilgi üretiminin tarih içerisinde nasıl toplumsal-politik anlayışlardan etkilendiği ve aynı şekilde toplumsal-politik anlayışların devamı için nasıl kullanıldığı, siyahlar, kadınlar, escinsellik gibi toplumsal hususlar ve davranışçılık gibi psikolojik perspektifler üzerinden özetlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde, psikolojinin bu tarihsel bağlamı Türkiye'deki güncel psikoloji pratiği ile örneklenmeye çalışılmıştır. Psikolojide bilim retoriğinin nasıl kullanıldığı, topluma nasıl sunulduğunu bağlamında incelemek ve araştırmacıların toplumsal olgulara bilimsel gözle bakmaya çalışırken nasıl kendi değer sistemlerinin etkisi altında kalabileceklerini örneklemek için "barış süreci" konu alınmış, bilimin siyasetle dansındaki kimi "milli" figürler tartışılmıştır. Bu bölümler boyunca işlenen psikolojik bilginin politik doğası, araştırmacılara düşünömsel (reflexive) yaklaşımın bir tercih ya da tarz değil, bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Zanîstiya Psikolojiyê û Egzersizên Depolitîzasyonê: "Psikolojiya Terorê" Kêrî Çi Tê?

Ersin Aslıtürk

Li ser psikolojiya serdest-rêbaz a desthilatdêr du şaxên girîng a zanista retorîkê hene. A yekem, zanîstîbûna psikolojiyê ye û ji bo gihîştina li zanîna objektîf rêya herî biqîmet di metodên zanîstî re derbas dibe. A duyem jî diviyatiya azadbûna ramana zanîstî ji polîtîkayê ye û tevlîhevkerina siyasetê li nav zanîna zanîstî

leke tîne serê bêalîtiyê û rasyonelîtiya zanistê. Di vê nivîsê de çavkaniyan van her du raman û muteberîya van a li ber dîrokê tîn lêkolîn û statûya psîkolojiyê ya zanistî, xwezaya politîk a zanîna psîkolojiyê û îdeolojiya veşartî ya îfadeya zanistî ya zanyaran tîn niqaşkirin. Beşa pêşî, bi termên wekî yekîti (unification) nehevberkî (incommensurability) û pêşveçûn (progress) re li ser çend pirsgerêkên psîkolojiyê disekîne. Di beşa duyem de, hilberîna zanînên psîkolojîk di nava dîrokê de çawa di bin bandora nêrinên sosyo-polîtîk de maye û bi heman rengî ji bo domandina nêrinên sosyo-polîtîk çawa hatiye bikaranîn, hem ji aliyê meseleyên civakî wekî reşîk, jin û homoseksuelan, û hem jî ji aliyê perspektîfên psîkolojîk, wekî tevgertî, hatin kurte kirin. Di beşa sêyem û dawîn de jî ev pêwendîya dîrokî ya psîkolojiyê bi pratîka psîkolojiya rojane a li Tirkiyeyê hat mînakdan. Ji ber ku di psîkolojiyê de retorîka zanistê çawa tê bikaranîn û ji civakê re çawa tê pêşkeşkirin bîn lêkolîn û di meseleya ku lêkolîner dema hewl didin bi nêrîneke zanistî li diyardeyên civakî binêrin çawa di bin bandora sistema nîrxên xwe de dikarin bîmînin de mînak bîn dayîn, “pêvajoya aşîti” wek mîjar hat hilbijartin û di reqsa zanistê bi politîkayê re de çend figurên “neteweyî” hatin niqaşkirin. Xwezaya politîk a zanîna psîkolojiyê ku di nav van beşan de hat xebitandin, nîşanê me dide ku nêrîna hizrî (reflexive) ji lêkolîneran re ne hilbijiratinêk e û ne jî ûsûlek e, lê tenê pêwîstiyek e.

Scientific Status of Psychology and Exercises for Depolitization: What does “Psychology of Terror” serve for?

Ersin Aslıtürk

There are two components of rhetoric of science dominant in mainstream psychology. First is the belief that psychology is a science and the most precious way to reach the most objective knowledge goes through scientific methods. Second is the belief that scientific knowledge should be free from politics, and politization of psychological knowledge would shadow the impartiality and objectivity of psychological knowledge. In this article, the sources of these thoughts, their validity in the historical context of psychology, scientific status of psychology, political nature of psychological knowledge and implicit ideology in scientific discourse are analyzed. First, some problems of psychology regarding to its scientific status are analyzed using the concepts frequently referred in journal articles, such as unification, incommensurability and progress. Second, how psychological knowledge has been influenced by the historical-political understandings, and how it has been served for the continuity of these understandings are documented using the examples of social issues regarding to blacks, women and GLBT and the psychological perspectives such as behaviorism. In the third and the final section, the historical context of psychological discourse is exemplified by the recent psychological practices. Focusing on the “peace process” in Kurdish question as an example, it is shown how rhetoric of science is used to protect status-quo in society and how researchers are influenced by their own value system when they scientifically analyze social issues. Hence “national” figures are discussed within the dance between science and politics. Considering the political nature of psychological discourse, it is argued that a reflexive approach among psychologists is an obligation, not a preference or an academic life style.